



# Velika pozorišta?

Perspektive savremenog teatra

Svi osećamo, a često o tome i mnogo i kada se govori o krizi pozorišta danas na zorišne umetnosti, onda se prvenstveno misli na velike pozorišne izgubi osećanje svog fizičkog priroda, njeni uzroci su bili različiti, kuće sa grandioznim dvoranama, sustva u mračnoj dvorani. Pozorište je svaki put teatar iz njih avangardna pozorišta. Šta je uzrok tu moć ovladavanja gledačevim razumevanjem. Postojanje klasične pozorište i zbog čega se razrešava na ovakav način, je su osobnosti tog novog pozorišta.

Mislim da je tu veliku ulogu odigrao uticaj filma i televizije. Nove medijumne su od pozorišta preuzeli neke osobnosti koje su svojim tehničkim mogućnostima mogli bolje da izraze. Pozorište nije imalo bud: moral je iz te krize da pogebne novim putevima. Tako su se, neminovno, rodile savremene koncepte pozorišne umetnosti, u prvom redu, pojednostavljanje glumačkog izraza na sceni, odbacivanje spektakla u režiji, koncentrisanje na suptilna unutrašnja zbiranja i psihologiju ličnosti. Pozorišni ekspresionizam i simbolizam, razvijeni do vrhunca u prvoj polovini ovoga veka, predstavljaju poslednji oblik kroz koji se izražavaju veliki teatar. Novi oblici nisu više bili prikladni za veliko pozorište isto kao što se oni stari ne mogu uneti u intimno pozorište niti se mogu primeniti na drame savremenih pisača. Kamerna dvorana istovremeno znači i reakciju na film: ona, u izvesnom smislu, može da nadomesti jednu od bitnih karakteristika kojom je kinematograf osvojio savremenog gledaoca, a to je identifikacija.

Poznato je da gledalac u bioskopskoj dvorani doživljava potpunu identifikaciju sa ličnostima, uvlaci se u zbiranje na ekranu, prenosi se u odredene likove filma, približava im se, posmatra stvari njihovim očima, oseća se uključen u atmosferu koja ga u potpunosti obuhvata, uzbivanje koje se odigrava na sceni i u dramskim ličnostima. To je prava moderna avangarda u pozorištu i kao takva ona je u stanju da razotkrije interne vrednosti modernih sceničnih izgubljenih vrednosti.

Na prvi pogled izgleda da je u pozorištu nemogućno postići dejstvujuće identifikacije i to zbog velike stilizacije koja je neminovna za scensku umetnost, dok zbiranje na filmskom i televizijskom ekranu deluje autentično, baš kao stvarnost koja nas okružuje. To je uglavnom tako, ali je upravo zbog toga moderno, avangardno pozorište pokušalo da se približi gledaocu, ne po liniji autentičnosti, već po liniji psihološke neposrednosti i kontakta između glumca i gledaoca. Razne "kamerne scene" deluju snažno na gledaoca upravo svojom mogućnošću.

Ako se u savremenom intimnom pozorištu i dalje ne identifikujemo sa dramskim ličnostima u onolikoj meri kao na filmu, mi se bližavamo sa njima, postajemo intimni svedoci njihovih sudbina, njihovog razvoja (koji moderni dramatičari sagledavaju iznutra a ne spolja), psihološki-poetski a ne samoakciono-karakterološki), a to nas daje više veže za njih i za zbiranje u koju su upečati.

Imajući sve ovo u vidu, moderni dramatičari pišu dela koja su pogodna za izvođenje na kamernim scenama. Možda je bolje reći da je tendencija moderne dramaturgije takođe delovala da se, bar donekle, ukloni rampa iz pozorišta i smanji gledalište. Rampa i velika scena su postali smetnja za modernu avangardnu dramu koja nimalo ne nastoji da gledaoca uveri u iluziju na sceni ili da mu dočara efektnu sliku, već da ga utopi u psihički svest čoveka koji pred publikom razmišlja i oseća. Spektakl je prepušten filmu i, donekle, televiziji koji mogu daleko uspešnije da ga izvedu. Pogrešno je shvatiti da se klasična dramska dela ne mogu prikazivati na kamernim scenama. Ne mogu, prirodno, u onakvom obliku kako se izvode u velikoj pozorištima. Ali mogu na jedan nov, specifičan način koji će u njima otkriti unutarnje osobine što se na iluzionoj sceni ne mogu dovoljno istaći a kojih sva prava umetnička dela imaju u velikoj meri. Upravo po tim svojim osobinama ta su dela večna i bliska s vremenom čoveku. Potpuno je razumljivo zbog čega su Eshilove, Šekspirove, Molijerove, Vajldove i Šooeve drame (koje smo obično na vikli da gledamo u obliku spektakla!) sa velikim uspehom izvedene baš u kružnim pozorištima koja se s pravom mogu smatrati najavangardnijim oblikom modernog teatra.

Naravno, niko ko je pametan ne može biti protiv fudbala kao igre koja je zasnovana na posebnom daru, veštini i požrtvovanju i niko ko je trezven ne može ništa reći protiv odlaska na stadion kao posebnoj vrsti razonade. Ali, te diskusije u kojima se jedino iscrpljuju mnogi posmatrači koji nisu potrebna ozbiljnja merila.

Uostalom, da bi se o fudbalu moglo imati svoje mišljenje, da bi se ono moglo zastupati i braniti, nije potreban nikakav drugi napor nego da se nauci deset pravila te igre, što je dostupno svakome u takvim stечenim obrazovanjem mogu se satima prepricavati dogadaji sa terena, kao što se to kod nas uostalom i čini, može se iz dana u dan govoriti samo same i ni o čemu drugom, kao što se to može videti i čuti.

U svakom slučaju, da bi se moglo govoriti, i da bi se imalo svoje mišljenje o Raičkovićevoj poeziji, Čelićevim slikama ili Plešinom glumi, treba nešto naučiti i nešto znati, a do tog znanja se ne dolazi tako lako ni tako jednostavno, i sigurno ne na osnovu deset pravila igre.

A mi se jako varamo ako smatramo da za sudbinu Šekulcaru treba biti više zainteresovan nego za sudbinu Branka Miljkovića, i ozbiljno grešimo kad potpomažemo takvo mišljenje. Ne zaboravimo da je Sparta donela manje utehe čovečanstvu nego Atina.

17-III-1960

Moderno slikarstvo, kao da je predodređeno da određene portrete kao teme koja je decenijama bila dominantna u stvaralaštvu mnogih slikara, i bila zastupljena u svim slikarskim pravcima do ovih dana.

Sigurno je da je portret počeo da biva zapostavljan još onda kad su slikari počeli sve slobodnije da se izražavaju, i kada su nastojali da likovnim jezikom obelodane jednu novu viziju sveta, raskidajući sa tradicijom i nasleđem tako smelo kako to nije zabeleženo ni u jednoj drugoj oblasti umetnosti. Svi ti hrabri i nesrečni koji su nastali da izraze suštinu onoga što je bio slikarski objekt a ne njegovu spoljnu stranu, koji su stvari videli u drugom obliku a ne u onom u kome one postoje zahvaljujući i našim navikama, bili su svesni toga da to što žele da saopštite mnogo ubedljivije kroz pejzaž i mrtvu prirodu, nego kroz portret određene ličnosti. Pa, ako su nam i ostavili nekoliko izvanrednih dela u oblasti portreta, oni i nisu najpoznatiji po tim platnima i nesumnjivo su poslednji koji su uspeli da za svoje vreme najsvremenijim slikarskim jezikom obeleže jednu licnost tako da je na platnu moguće pronaći bar najminimálniju sličnost sa tom ličnošću.

Danas međutim, na putu od Kalemegdana do Terazije, u izložbenim prostorijama gde je sve više novih novih imena, a nažalost sve manje posećilaca, portret gotovo i nema. Preovladuje mrtva priroda, pejzaž ili mnogo šta što se naziva kompozicijom, jer se pod taj naziv može mnogo šta staviti i njime mnogo šta prikriti.

Suočimo se, istina, i sa ponekim portretom, sa glavom koja ne pripada određenoj ličnosti, jer ona nije slika (ne bukvalno svacena) te ličnosti nego sasvim slobodna interpretacija lika. Moglo bi se čak reći da je u takvima slučajevima slikar, da bi izrazio karakter i otkrio psihologiju modela, sasvim zapostavio ono što je individualno, da bi iskazao nešto što je opšte, pa samim tim se od određenog lika toliko udaljio da to više nije onaj koji u ovom svetu egzistira, nego portret koji pobiduje neke dakele asocijacije na neku negde videnu ličnost.

Tako se iz slikarstva, i iz likovne umetnosti uopšte, sve više eliminise ličnost, odnosno u određenom smislu pojedinac, a tako se i govori u figurativnom slikarstvu na njegovom mesto dolazi neki neodređeni, gotovo bezlični čovek, pretstava o čoveku uopšte. I verovatno da razloge za takvo stanje ne treba tražiti samo u karakteru moderne umetnosti, koja nema gotovo nikakvog poštovanja prema formi, niti pak u tome što bi jedna ličnost koja bi se privatila da bude model protestovala protiv deformacije svoje fisionomije, nego da su razlozi i socijalne prirode. Nestalo je već davno one klase koja je portretom htela da obeleži svoju slavu i moć, i tako se bar prividno spase od pralost i smrti, i koja je za tu uslugu bogato nagradivala slikare. Jer, mi živimo u vremenu kada strah od smrti zamjenjuje strah od začorava a od toga se ne spasava portretom nego na drugi način. Uostalom, tu ulogu može da preuzeme i fotografija.

13-III-1960

Od danas će imati o čemu da se priča i šta da se prepričava. Veliki broj onih, koji sem za ono što rade da bi mogli da žive ne mogu nizasti da se ozbiljno zainteresuju, prihvatiće diskusije o fudbaju kao jednu temu koja im je dostupna. I govoriće o onome što se dogodilo na stadionu kao i van njega, a što je u vezi s njim, do iznemoglosti, pozivajući se na svoje znanje u toj oblasti kao na nešto što

mosferu koja ga u potpunosti obuhvata, uzbivanje koje se primoravajući ga, često, da se uzbivanje na sceni i u dramskim ličnostima. To je prava moderna avangarda u pozorištu i kao takva ona je u stanju da razotkrije interne vrednosti modernih sceničnih izgubljenih vrednosti.

Božidar TIMOTIJEVIĆ

Tri pesme

POKLON ZA LJILJANU

I onda, sećaš li se, kada je, pred veče, lupao veter o platinu

i šimšire, sedeli smo isto onako kao na početku sveta u našoj sobi, u katu kojeg već beše zahvatilo sunčalo.

Mirisala je soba na stvari koje sam već mnogo dugo znao, koje

sam već napamet znao, i sve mi je već bilo toliko blisko koliko i očajno.

Nisam mogao ni ruku da pomjerim, ni oči, nit pažnju svoju na

bilo šta drugo da obratim.

Imao sam nešto da ti kažem.

Možda da te opomenem na sumrak koji je sa vetrom i šimširima kroz prozor dolazio. Možda da još jednom provučem duge

svoje prste kroz kosu ti nestvarnu. Možda, pred počinak, što se

čita u mališu moje pleo, na divne gozbe letnjih noći da te

setim, da ti pogled skrenem.

Imao sam zaista nešto da ti kažem, al od ovog sumraka nikuda

da se okreнем. Pred očima su mi izrasli nešto kao vatra i nešto

kao ruža. Pred očima mi čuti neki bezbožni svet, neki predavni

svet. Gde li sam to ja sadra?

Imao sam zaista nešto da ti kažem, al, gle, ja ne znam gde

devo moj poklon.

PROVINCISKO POPODNE

Fapodne jedno bledo uđe na vrata moga grada. Svi starci

na kolena padnu, militave ruke, izgubljeno vreme.

U prostor ovaj tužni, zatim, prestane naše plavo, naše

lokalo nebo. Psi se u bedi u svoje pseće zube skriju.

Oleander jedan mali na poslednjem krovu sirotinjskog sveta

još za jednu stravu iz sebe poraste. Na prozoru onog

susednog doma časa voda bele zadrhti od ove

neumitne mene, a gospodice male, što u svili rastu

po sobama tamnijim, sve nežne zaneme.

O pradavno čudo ovog skromnog sveta, lik tvoj što sad

dode bez poznate mere, već se jednom beše u zidove naše

isto tako zbio. Još jednom su tako ruke njene snene u

krilo mi pale. Još jednom je tako more jedno plavo u

krilatom srcu gospodara tame učasnotu bilo. O, sad pomor

vlađa nad ovom malom svitom. Zuta nemam hodi prostorima

svet i našom budnou zbijom. Reč pradavna diže svoje

teško sidro i u glas se modri neprestana skloni. Sad

popodne jedno bledo uđe na vrata moga grada. Svi starci

u magli suhog tela na kolena paš. Zuta strava godi

u usahujućem caru. Krov se dobrog doma pomeri u bolu. Pad

lepotne ptice. Ništa. Onda sat otkuca zlokobne minute

što na vrata moja rezu ostaviše. Gde sad da se setim

svog lika lagancog iz negdanih sveta? U imenu svome

stekoh nekad boga? Sad ni oka moga, ni senke tog lica?

Gde to car ostavi zaveštajne rođu?

Oleander jedan mali,

na poslednjem krovu sirotinjskog sveta

još za jednu stravu, što se zlatom vezla iz sebe poraste

i ostavi svoje neumitno vreme tu, sred jednog loma,

u meni što nade svog potonika pravog.

NOCTURNO

Đižemo se naglo. Nad svemirom je još jedan mir.

Pronjavi noćne stvari ko u dubokom moru biljaka pit.

Pronosimo svoja čela vrh kula, vrh zvona, vrh rova:

ovde je prestao jedan realni bog. Pod srecem dalekog krova

čeka nas mlade žene glas i iluzija duboka kao vir.

Bez glava đižemo se naglo. Nad svemirom je još jedan mir.

U glu ptica zri. U nebū zvezda. Uskoro ću te poljubiti.

LJUDI I GODINE

Prevodilac Barbisovog „Pakla“

Nastavak sa 1 strane

u umetnosti, i nekoliko puta, u

svojim insistiranju, ponavljaju glagol dire.

Pod tim utiskom Moša ga

prevodi sa našim iskazati i pri

njemu ostaje do kraja da bi pre-

nosio Barbisov ton. Isto je slučaj,

naprimer, sa ponavljanjem pokazne

zamenice

# SVET NEOBIČNOG U NAJOBIČNIJEM

(Momčilo Milankov: „Crveni krovovi“, „Progres“, Novi Sad, 1960)

Pravog umetnika otkriva stil: umetnik je onaj čovek koji u prikazivanju života i sveta manifestuje jedan svoj lični stil. A taj stil ne znači sklad boja ili sklad reči, stil nije nešto što se vidi samo u sklopu boja ili reči, nego u celom umetnikovom postupku, od njegovog gledanja na svet do njegovog sklopa reči ili boja. Ima umetnika koji piše ili slikaju najraznovrsnije stvari iz života, ali, nažalost, u tom svom putovanju po svetu tema i motiva nisu otkrili sopstveni stil. S druge strane, mogu sve teme jednog umetnika biti monotono slične, ali je činjenica da je on pronašao svoj stil, kao Sezan ili kao Bécket. Samo drugi su markantni, autentični, značajni umetnici. Samo kod njih je dovoljno videti jedno platno, pročitati par stranica, pa odmah zaključiti da se radi o jedinstvenom umetniku koji slaze boje ili reči da bi izrazio svoje gledanje na svet.

Od prvog momenta svog stvaranja Momčilo Milankov je bio pisac ne tako raznovrstan po svojim temama, ali pisac sa svojim specifičnim stilom. Sve u njegovom delu, od njegovih sumornih tema do naizgled troma, lagano toku, njegovih rečenica, bilo je natopljeno nećim autentičnim, neponovljivim, jedinstvenim. Sada, sa njegovom trećom knjigom, to više nije samo utisak nego zaključak. Motivi njegove proze izvučeni su iz banalne svakodnevice, lišene svakog romantizma, svake pustolovnosti, svake bizarnosti. Ali njegov svet, svet koji on stvara po motivima realnog sveta, nije beznačajan, običan, banalan. Ne treba mešati svet koji on slika, njegove motive, njegove slike iz života, sa onim što on u tim slikama nalazi. Ne smiju se mešati njegove teme i misao koji im on daje. To su dve stvari, mada na prvi pogled može da izgleda kao da su jedno.

Daleko od toga da naturalistički opeva banalnost, Milankov u banalnosti traži i nalazi neobično, nesvakodnevno, nebalzano. U tom svom nastojanju on stoji na jednoj velikoj opštjoj liniji savremene literature u svetu: u traženju nebalnosti u banalnom. Od romantizma postoji jedan stalni antropomantizam koji insistira na vrednosti neizuzetnog, neherojskog, neizvanrednog. U tom pravcu se razvijaju i težnje nekih najvećih pisaca našeg vremena, Prusta ili Džoša, koji u najobičnijim svakodnevnim osetima nastaje da otkriju nove svetove i misao ljudskog postojanja. To je krajnja konsekvenčna modernog uverenja da čovek nema šta da traži van najsvakodnevijeg iskustva. Po Milankovu, ne treba greti od strasti, kovati zavere, otkrivati nove zemlje, nego samo gledati s jednog prozora, pa, kao onaj čovek iz njegove pripovetke „Pasijans“, videti nešto značajno, vredno življenja, „de lice života, možda sitan kao zrnce prašine, ali stvaran i značajan baš po tome koliko uzbudjuje“.

Milankov se potpoveva romantičarskom svetu u kome još uvek živi laka literatura, čiji je glavni junak Lemi Koušan ili, ujemu sličan, neki drugi heroj bez straha i mame. Život je drukčiji i u njemu se ljudi drukčije ponašaju. Osnovni ton života je sit, a u njega su utkane fine nitи dugih boja. Treba minuciozno raditi da se ova preda života raspredeli i pokaže rezultat, da se pored sive svakodnevnicu otkrije jarka boja nekog izuzetnog dogadaja, neke značajne odluke. Velike reči, snažne slike, iznenadni obrti reči i rečenica, stilska ekspresija nisu potrebne, one mogu tu predu da oštete, da je izvitopore, da je pokidaju. Po Milankovu, pisac je analitičar kao naučnik u laboratoriji, kao hemičar.

U tom smislu Milankov svojim književnim postupkom stoji usamljen u mlađoj generaciji naših pisaca, skoro po pravilu zanesene stilskim bravurama, bizarnošću izraza, neobičnošću rečnika. Istina, ni on ne živi van te generacije, pa i on unesne ponekad neku reč koja bi iznenadila ili čak i začudila, naprimjer, Iva Andrića. I on, isto tako, može da piše pomalo apstraktnu prozu, kao što se vidi na početku priče „Zid“, ali to su izuzeci, to nije u duhu njegovog



MOMČILO MILANKOV

„metoda“, to nije dosledno njegovom uobičajenom postupku. Ono što se obično misli da je tipično ravničarsko ili vojvodansko u njegovim knjigama, uistvari, način na koji on doslednost u njegovom gledanju na život i čoveka. Uostalom, ako malo bolje pogledamo kako

pišu noviji vojvodanski pisi, Isidora Sekulić, Veljko Petrović, Leškovac, Mihiz ili Čiplić, videćemo da kod njih ima nekog baroka, neke težnje za stalnim kićenjem koje je sušta suprotnost pisanju Milankova, koji svoj strogi, analitički stil gradi na postulatima svojih pogleda na svet.

Milankov polazi od nesumnivoj životne banalnosti. Monotonija života, svakodnevna ponavljanja, posao koji se nikada ne završava, trajanje bez kraja i bez otseka, to je ono što uglavnom predstavlja život. Život je, po njemu, jedna letnja pejaža. I mislim da nije slučajno što su u ovom zbirci pripovedači tako česti pejzaži užarenog leta („Leto na ekrani“ i „Juliski dan bez neba“), što nema cice i zime, koje izazivaju napore i čovečine aktivnim. U letnjem pejzažu izgleda kao da je sve potonulo u smrt ili neku beskraju leteriju, ali to je samo privid: ispod toga buja jedan, na prvi pogled nevidljiv ali bujam i snažan život. Tako je i kod Milankova: ispod svakodnevnih jednoobraznosti, ispod prividnog nedogadanja zbijaju se ne malih drama, kao što se u jednom mikroorganizmu događa niz revolucija tokom njegovog života i razvoja. Ponekad, on se zadovoljava da ostane na prikazivanju jednoličnosti letnjeg pejzaža ali uglavnom napušta mikrodimenzije i približava svoju analitičarsku luku jednom svetu, jednom biću i analizira njegove mikrodimenzije, njegov sklop, njegove funkcije.

U tom gledanju pod lupom otvara se jedan novi svet, koji se ne vidi običnim okom, svet neobičnog u najobičnijem. Po tome moglo bi se reći da Milankov, uistvari, koristi jedan postupak koji ga približava neorealizmu. Prikazujući nam popodne jednog lekara, noć jednog opravnika vozova, putovanje jednog mašinovode, šetnju jednog čoveka po južnoj žezbi, on nam uvek otkriva jedan preobražaj koji nastaje u toku najobičnijih životnih događaja, jednu izvrнутu perspektivu, jedno promjenjeno mišljenje. Sitni i naizgled beznačajni uzroci kao za buna oko ključeva, zvonjenje na vratima ili jedan šutnuti kamenčić mogu da dovedu do čitavih drama u savesti jednog čoveka. A drama savesti je najvećeg intenziteta, to je jedina prava dramatičnost u ljudskom životu; sve što se događa u svetu događa se najpre u savestima ljudi.

Taj put od neznačajnog uzroka do jedne odluke, do jednog preobražaja, do novog života, to je put koji preveljavimo čitajući pripovetke Milankova. Istina, ne čitajući sve pripovetke, ali sigurno čitajući one pripovetke koje znače novinu u njegovom stvaralaštvu i kojima, mislim, on zakoračuje dublje u otkrivanje svoje intelektualne fiziomije, ako ne i svoje životne filozofije. Ima još uvek pripovedača u kojima su heroji

# Biser u kalu pogreben

(Đorđe Sp. Radojičić: „Antologija stare srpske književnosti“, „Nolit“, Beograd, 1959)

Srednjovekovna slovenska kultura na Balkanu mnogo je značajnija, sadržajnija i originalnija nego što se nekada mislio. Osobito kultura države Nemanjića s njenim veličanstvenim manastirima, divnim freskama i originalnim biografijama i drugim spisima visoke književne i istorijske vrednosti.

Nalazeći se između dve najkulturnije zemalja srednjega veka, izmedu Vizantije i Italije, država Nemanjića je kroz tri stoljeća, od dva naestoga do petnaestoga veka, u stalnom procватu dostigla visok stupanj kulture i civilizacije. Nije slučajno što je, naprimjer, Novo Brdo imalo popločane ulice i noćno osvetljene kad su mnogi gradovi na zapadu bili u blatu i mraku. Nije slučajno što je malena Raška oziravala svojom književnošću i duhovnom kulturom ne samo bosanske, make-donske, bugarske i rumunske kraljeve nego i daleke ukrajinske i ruske zemlje! I veće svetle ulazi u životnu perspektivu koju nam sugeriraju nove karakteristike Milankovića u pripovedima.

Uporedi s tim donekle se među i njegov način pisanja. Njegov sklop rečenica je sada manje suvremen, konstatujući, bogatiji, obilniji, sočniji. Naizgled on je još uvek strogo analitički, vrlo precizan, dobro odmeren, tačno nadjen, ali je, uistvari, kako kod svih dobrih pisaca, u izvesnoj maloj aberaciji, sa izvesnim malim nepreciznostima i širinama koje dopuštaju maštati da se razmazne, da po svom nahodenju nade određeni smisao. Naizmeničnim komponovanjem kratkih rečenica koje konstatuju bez ikakvih kolebljivosti i dugih, retorskih, složenih rečenica punih izvesne neodređenosti, on sugerira dvojstvo onoga što se nameće kao izvesna konačnost i onoga što je moguća neodređenost. Ne mislim da on to čini jednom stalnim naporom, ali iako nesvesno, on time, kašicu pisac od dara, ume da nas nepozna u uveče u svet svojih bića i shvatana, punog jedne neizvezne nužnosti i jedne stalno prisutne moguće slobode.

S obzirom na taj svet i shvatnu Milankova koja se ogledaju u ovoj knjizi, ona je besumnjivo uveče u svet svojih bića i shvatana, punog jedne neizvezne nužnosti i jedne stalno prisutne moguće slobode.

Iako su tragovi i svedočanstva te stare naše kulture odavno učenuti i cenjeni, nova osvetljenja još jače su u naše vreme potvrdila veliku vrednost srpskog srednjeg veka. Posle mnogih stoljeća ropstva, deka dencije i propadanja naših kulturnih spomenika, čak i uvek relikvijarum koji su se sačuvale, a koje su očevdano samu bednu ostaci naših naroda, pokazuju koliko je naš srednji vek bio veličanstven. Pošto mnogih stoljeća i nadahnjivati plejade budućih pesnika, pripovedača, romansijera, dramatičara i esejista.

Golem je broj tekstova i pisaca

zastupljenih u ovom antologiju bliži sto i četvadeset! Mnogi su sasvim nepoznati, čak i za najupućenije. Jesi pored Save, Teodosija, Cambare i drugih, koje znamo iz ranijih hrestomatija i istorija, imamo i one pod imenom Studenčan, Savin učenik, Mileševac, Bogomil, Sebar iz Širinića, Rajčin Sudić, Srbin iz srednjeg Podunavlja, — na desetine i desetine tek sad nam prisnimi, jer ih je Radojičić izvukao iz prasnih rukopisa i zaboravljenih naučničkih izdanja.

Pritom treba naglasiti da je autor svoje tekstove uzimao i van raškog okvira, iz Duklje, Bosne, Dubrovnika, Skoplja, Rilskog manastira, ako su pisani srpskom recenjom te su u trenutku postanka pripadali tadašnjoj srpskoj književnosti.

Mnogi naučni radnici, osobito od kraja osamnaestog veka, to su po svedočili svojim istraživanjima. U naše dane jedan od najzaslužnijih, koji s kvalitetima naučnika spaja darovitost umetnika i supertinu proučljivost vizionara, nesumnjivo je profesor novosadskog filosofskog fakulteta Đorđe Sp. Radojičić. Rodoljub, sveti ogran duha, zanos za prošlost, učinili su da je ovaj erudit danas među prvima kad je reč o našem srednjem veku, osobito o njegovoj kulturi. Veliki je broj spisa u kojima je on savršenom analizom prikazao svoja istraživanja i pronalaške, da bismo ih mogli ovdje pomenuti. Stari srpski književnici, štamparice srednjega veka, rukopisi i štampane knjige, duhovni život naše drevnosti, sve što je bilo na srcu i u duši naših predaka, iznosi je iz „tmi zabivenja“ — iz tame zaborava — zahvaljujući umnogome Radojičićevom predanom radu koji, po rečima starih zapisa, ne daje „dremu očima ni telu pokojja“, vršeći svoje plemenito delo.

Pored gore pomenutih vrlina, Radojičić ima još jednu, ne malu zaslugu: on veoma uspeo ume i da popularizuje, da i širim slojevima čitalaca učini dostupne naučne činjenice i rezultate, a da ih time nimalo ne ošteti.

Njegov poslednji rad u tom smislu pravo je remek-del. To je „Antologija stare srpske književnosti (jedanaestoga do osamnaestoga veka)“, u kojoj je on izabran, preveo i objasnio divne, čudne odlike starih naših tekstova, s opširnim i sadr-

žajnim komentarima, s puno novih i dragocenih podataka. On je u ovu knjigu sakupio „biser u kalu pogreben“, „zlato u glib baceno“, „prekrasni kruni koji pored trnja cveta“ — da se poslužimo rečima nepoznatog pisca iz Srema s kraja petnaestog veka. Ne samo doba Nemanjića i njihovih naslednika, nego i stara naša kultura pod turškim i austrijskim jarhom, a manje poznata, sad su, pod osvetljenjem Radojičićevim, otkrili svoj zaprteni sjaj i svoju skrivenu lepotu.

Originalni postupak kojim je on ove tekstove složio u celinu, umeđučki ukus prilikom biranja, sav taj sklad koji ovu antologiju čini umetničkim delom, toliko je uspeo da se čitalac u nehotične seti Antologije Bogdana Popovića. Ono što je Bogdanova Antologija za noviju srpsku literaturu, Radojičićeva je to, čak i više, uspešije, za staru srpsku književnost. Nema sumnje da je ova knjiga best-seler ne jedne godine samo, ne jedne decenije, nego čitave epohе, i da će dugo imati čitalaca, poput Bogdanove Antologije.

Počinjući od zetskog kralja Vladimira, s dukljačkim letopiscima iz jedanaestog veka, autor pred našim zadivljenim očima otkriva tekstove koji će zanotiti pokoljevanja čitalaca i nadahnjivati plejade budućih pesnika, pripovedača, romansijera, dramatičara i esejista.

Golem je broj tekstova i pisaca zastupljenih u ovom antologiju bliži sto i četvadeset! Mnogi su sasvim nepoznati, čak i za najupućenije. Jesi pored Save, Teodosija, Cambare i drugih, koje znamo iz ranijih hrestomatija i istorija, imamo i one pod imenom Studenčan, Savin učenik, Mileševac, Bogomil, Sebar iz Širinića, Rajčin Sudić, Srbin iz srednjeg Podunavlja, — na desetine i desetine tek sad nam prisnimi, jer ih je Radojičić izvukao iz prasnih rukopisa i zaboravljenih naučničkih izdanja.

Pritom treba naglasiti da je autor svoje tekstove uzimao i van raškog okvira, iz Duklje, Bosne, Dubrovnika, Skoplja, Rilskog manastira, ako su pisani srpskom recenjom te su u trenutku postanka pripadali tadašnjoj srpskoj književnosti.

Takvim probiranjem u ovoj antologiji sabrana je toliko bogata riznica lepote i duha da je teško na ograničenom prostoru ovoga članka ući u pojedinačne analize i navoditi. Osećamo se kao pred naj-

obilnjom trpezom dobrih jela kad ne znamo šta pre da okušamo...

Doista, zastajemo zbuđeni. Da navedemo Danilo opis kako Milutinova kraljica Simona „dode u slavni i preizvrsti Belograd srpski“

Hrelji! Uzduha Rajčina Sudića u tamnici, „u negvama“? Prekrasne i žalosne kazivanja Isaije inoka: „Udo vremena počeh, a svrših u najgoru re svih zlih vremena?“ Il besedu Lazaru pred boj: „Boje je nama u podvigu smrt, nego li se stidom život“? Ili pretužne oporuke begunci a izgnanika? Stočike, setne reči na kosovskom stupu? Da li onaj Pajšev spis o početku manastira Grabovca koji tako potresno prikazuje svu tragiku naše dijasporu? Ili stihovi koji, puni tajanstvene i nesagledane krasote, izbjigavaju svaki čas usred praznih redova:

„Kako naše mladosti slatki sjaj radosti oblakom tugovanja iznenada pokri se...“

Stajemo nemoćni, jer sa svake strane slijedi neprerasniti reči. Svakog slova kao da je crvenje nego krv, sjajnije nego sunce, teže nego zlato. Zaista i vaistinu, sam po sebi ovakav izbor je jedno umetničko delo! Što se u njemu ne nalazi i klasični Savin opis Nemanjićne smrti svakako razlog autoru leži u celokupnom planu izbora.

I ne ostaje drugo nego da rečenje i sebe i čitačima da se ovakva knjiga o kojoj je kvintesencija sam stoljeća, ceo život jednog velikog i namučenog naroda, sve što je očito, verovao, nudio se, sve što je prestradao i izradovao, ne može pretavati s nekoliko citata, niti pročitati za nekoliko časova.

Treba je čitati godinama. Valja da držati kraj sebe danju i noću, u domu i na putu, u radosti i žalosti, s njom legati i ustajati, vraćati se na svaku stranu bezbroj puta, dok svako njeni slovo ne prede u srce i u krv.

Malo je reći: ovo je dobra knjiga i zato slava autoru, priznanje izdavaču! Jer ovo nije samo jedna dobra knjiga više. Ovo je jedna od najboljih knjiga od oslobodenja i ja sam pun radosti od saznanja što smo toliko bogati da dosad nismo znali da je imamo! Trebalo je da nam je jedan daroviti erudit iznesne iz skravnice naše velike prošlosti pa da to saznamo.

**Božidar KOVACEVIĆ**

## Pričanja Jozе Laušića

(„Kostolomi“, „Naprijed“, Zagreb, 1960)

Pogledamo li, makar i u prisećaju, razvojni liniji hrvatskog posleratnog romana (a to donekle važi i za srpski) primetićemo da je to jo



# DILEMA KRITIKE

Različiti su se zahtevi postavljali pred književnim kritičarima. Sva diskusija, koja se vodi oko kritike može se, u stvari, svesti na pitanje: u čemu se sastoji posao jednog književnog kritičara? Da li on treba da ocenjuje poglede i ideje nekog pisca, ili oblik u kome se one javljaju, ili pak u delima otkriva težnje i raspolaženja vremena u kome su postala? Odgovori su mnogo brojni, teorije često sasvim suprotne. Po jedinim, glavni predmet kritike jeste utisak koji ostavlja delo; daljim zaključak u duhu ovakvih shvatanja jeste da slikovito saopštavanje impresija čini suštinu kritike. Po drugima, kritičar prilazi knjizi sa već unapred pripremljenim normama po kojima sudi i razvrstava; on nju ne shvata kao zasebno biće u kome se lepota izrazila na neponovljiv način, već kao nešto što treba uporediti, izmeriti i klasifikovati. Obe ove konцепcije vode računa o estetskim kvalitetima, bez obzira na to što se oni shvataju veoma različito. Često se dešava, nasuprot ovome, da se književno delo posmatra samo kao ogledalo doba. Ono je, dakle, uvod i povod za raspravljanje o drugim problemima i služi kao neka vrsta dokaznog materijala.

U današnje vreme, u mnosvatu tendenciju mogu se ipak, i pored velike složnosti i iznajansiranosti, izdvojiti dva tipa kritike kao naročito značajna. Po shvatjanju pristašica sociološke teorije književno delo se objašnjava spoljnim uzorcima, istorijskim i društvenim okolinama u kojima je živeo njegov tvorac; ono je više ili manje odraz, posledica procesa koji se odvija van njega i koje treba ispitati da bi se razumela njegova suština. Ova vrsta kritike vodi najviše računa o autorovom pogledu na svet, njegovim političkim i socijalnim idejama, a delo prenvestivo ocenjuje po sadržaju i tendenciji. Po mišljenju protivnika ove konцепcije, književno delo je univerzum za sebe, sa posebnom strukturom koju treba raščlaniti otkrivajući u složenoj formi osnovne uzroke i elemente vrednosti. Oni ne prihvataju tvrdjenje da je društveno-ekonomski momenat presutan za karakter i smer književnosti; za njih je glavni cilj stvaranje autentičnih dela po formi, ne izražavanje ideja i pogleda, niti ubličavanje neke apsolutne lepote. Zato treba ući u svet nekog pisca i tu, u njegovoj izolovanoj unutrašnjosti, pronaći sve ono što je važno i tačno. Dovedena do krajnosti, što nije redak slučaj, ovakva kritika je izrazito formalistička, jer se svodi na analizu stila i oblike shvaćenog u najpovršnjem smislu; osim toga, ona ponekad odvaja književno delo ne samo od davnih vremenskih i prostornih okolnosti, no i od ličnosti samog stvaraoca, ignorirajući tako njegovu biografiju.

Obe ove konцепcije su, pre svega, jednostrane, pošto uopštavaju dva momenta koja se ne mogu razdvojiti. Uloga savremene kritike možda se baš unešteko i sastoji u tome da u svom metodu spoji ova dva načina kritike, koja nisu i ne moraju biti suprotna, osim ako se veštacki suprotstavljaju jedan drugom. Svaki pisac pripada društvu, konkretnoj istorijskoj situaciji u tolikoj meri da ne može da se isčupa iz nje i da ode u neki apstraktни svet formalnih vrednosti. On izražava u delu ne samo strujuću epohu, no i svoja lična osećanja i preokupacije. Prema tome, neobično je važno utvrditi vezu između književnog dela, njegovog autora i društva. Sve analize, ako su potpune i detaljne, morale bići u smislu ove perspektive. Na koji je način pisac neki motiv uzet iz realnog života ili iz svoje maštice i sna književno preobrazio u umetnički svet? Težnja da se prenebreigne postojanje objektivne stvarnosti sa svim onim što ona podrazumeva, unapred je osudena na neuspeh, pošto lišava delo njegove osonove i pravog izvora snage. Ovo nikako ne znači da je taj odnos prost i jednostavan toliko da ga možemo odmah definisati kao me-

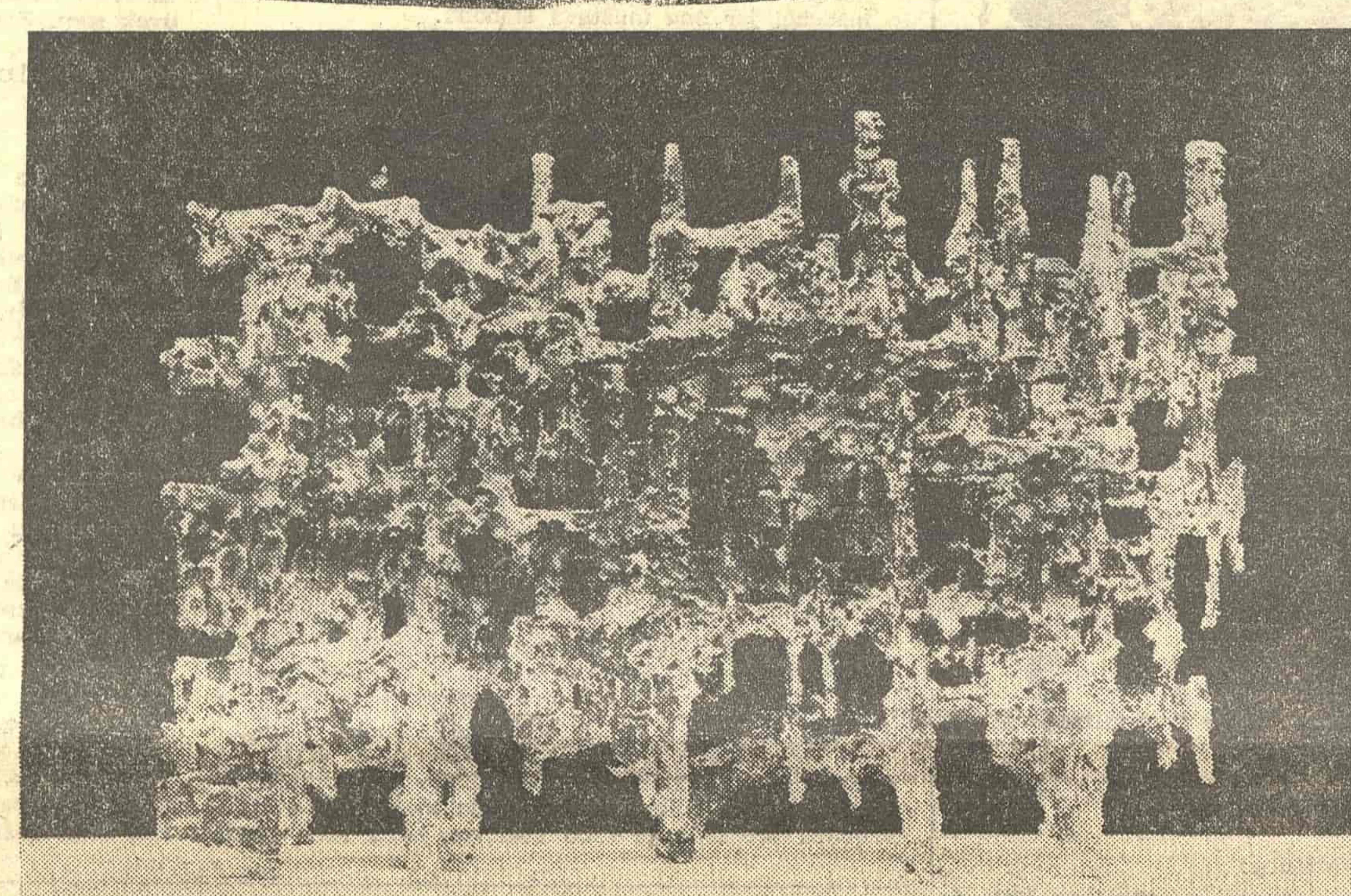
haničku uzročnost. Ne, on sadrži mnogo mlijansi koje se još više u mnogostručavanju u bogatoj prirodi stvaraoca, ali u krajnjoj liniji on pretstavlja polaznu tačku. Proučavanje konkretnih prilika u kojima je delo poniklo pruža dostra za nimaljivih podataka za utvrđivanje postanka dela, isto tako kao što tome znatno doprinosi i poznavanje ptičevog života i njegovih intimnih problema. Biografska i sociološka metoda olakšavaju približavanje delu, pomažu čak kad se u njemu nademo da ga uspešno raščlanimo.

Mi moramo da iskoristimo sve pristupne puteve do njega, sve metode interpretacije da bismo lakše razumeli tajnu njegovog postanka, i kad se jednom tamo nađemo, ne smemo ostati zadržani pred tajnom lepotom; mi smo dužni da je objasnimo i ustanovimo zašto se ona javila baš u tom vidu i sa takvom strukturon. Forma nije više apsolut koji sve objašnjava, ona se slije u ponovno nadeno jedinstvo sa sadržjem i obrazuje celinu koja postoji kao nezavisna vrednost, ali koja je stvorena mnogostrukim uticajima iz spoljnog sveta. Ono što je u njoj opštelnjudo i svezače potiče iz konkretnog; snaga talenta se i ogleda u tome da sve ono pojedinačno i prolazno pretvoriti u literarnu stvarnost gde dobija besprekidno trajanje.

I pored toga što danas kritičari stranjena takozvana filozofska kritika koja analizira metafizičku ponuđenu pitanja kritike, ipak su gotovo zadina dela. Ona se javila kao loši mišljenja da je impresionistički metod potpuno zastareo i neupotrebljiv. On je pre nekoliko decenija bio u velikoj modi i nekoliko njegovih pratilaca romana — eseja i za njihovo objašnjenje je sasvim pogodna. Ona analizira filozofske zamisli i ideje autora, pokazuje da njihovo shvatjanje ljudske sudsbine i kakvom tehnikom kazivanja. Ali, ona je ograničena po svojoj efikasnosti onda kad god je reč o pisacima koji idu drukčijim putevima, a njih je mnogo.

Povezanost literature sa životom, sa društvom, i njena aktuelnost, jedan je od uslova bez kojih se ona ne može da razvija. Ona uvek izražava konkretno bogatstvo ljudskog postojanja u njegovim najračunatijim manifestacijama, sa uvek životom mislju da je ona pozvana da doprine konačno pobedi humanizmu. Kritika po našem uverenju treba da polazi od stava da je pitanje načina pisanja uvek u zavisnosti od sadržaja, da je od osobite važnosti smisao i smjer književne poruke i njen odnos prema stvarnosti i vremenu. I svako bekstvo u čisti estetizam, gde problem veštine pisanja postaje vladajući, znači izvesno izopačavanje osnova književnosti, koja je okrenuta, u svojim najvišim trenucima, čoveku, njegovom ljudskom suštini, nadahnuta i njoj namenjena.

Pavle ZORIĆ



HAJEK: PROSTORNA KOMPOZICIJA

## IZ STARIH DANA

# IZLET U PARIZ DVADESETIH GODINA

Pariz, »prestonica sveta«, otvorio je vrata Louvre ushićenom radoznalom oku dalekih putnika, prosto je po ulicama bezbrojna platna svojih malih i nepriznatih slikara, opio žuborom Sene i bistroa, romantičnom živopisnošću uskih, strmih ulica Monparnasa i Montmartra, boemijom »Rotonde-e i »Café de Dome«-a, drevnom, impozantnom arhitekturom Notre-Dame-a. Bitan i raznolik život velike metropole privukao je i ustalasao mnoge duhove; u njemu su se našli razni avanturisti, biznismeni, politički begunci i svi ratom razorenici. U njemu je našla zaborav današnje već legendarne »izgubljene generacije«, mladih, razočaranih književnika, slikara, muzičara i novinara. U velegradsku buku i metež, u penu šampanjca za vreme dužih, besanih noći, jedna promašena mladost uticala je svoju opustošenost.

Rat je prestao, ali je haos još vladao. Bila je to pobeda bez pravog rezultata, bez pronađenog smisla, katkad privid, trenutna iluzija. To opravdava okolnost da su mnogi u Parizu okupljeni umetnici bili neka vrsta nezvaničnih političkih emigranata. Kruti režimi i nezdravo političko stanje ondašnje Evrope nateralo ih je da u Parizu, gradu legendarne slobode, traže slobodno polje svoje društvene, ideološke i umetničke aktivnosti. Takav Pariz primio je i naše ljude...

Slikar je, izgleda, bilo najviše. Pored Milivoja Uzelca i Koste Hakmana, kao i nešrećnog hrvatskog slikara Račića, u Parizu su tada živeli i stvarali Sava Šumanović, Milo Milunović i drugi. Ali, nacionalna pripadnost nije uticala na formiranje ovih društvenih krugova, tako da su se medju našim umetnicima često moglo videti dve darovite mlade slikarke: Austrijanka Elza Mehner i Lilijan Simon-Aba, Tulužanka, karakterističnih slikarskih poteza i prefinjenog kolorita. Ambiciozna i energična Lilijan nije dozvolila da joj se snovi razbijaju o branu porodičnog nerazumevanja; napustila je domaće izobilje i u Parizu studirala u »Ecole de beaux arts«, stalno se družeći s boemski nastrojenim jugoslovenskim kolegama. Cesto i rado vidjena osoba u društvu naših slikara bio je i, u svetu čuveni, japanski slikar Fudžita, koji u Parizu živi više od četrdeset godina.

Zivopisan i šarmantan u svojoj raznolikosti i sadržajnom bogatstvu, točak života kotrljao je pariskim ulicama. Deo te priče trudio se da na muzički način približi naš kompozitor Josip



RADE DRAINAC I SARL WOLF U PARIZU

Štolcer — Slavenski, kasnije profesor Muzičke akademije u Beogradu. Dok je on u intermeču

## HANS LODAIZN

Hans Lodaizn (Hans Lodezen) rođen je 1928 godine. Na holandskoj literarnoj sceni pojavio se 1948, a sišao sa nje 1950. Umro je u dvadesetšestoj godini. Video je objavljenu samo jednu knjigu svojih pesama, »Unutrašnja scena dušec« (»Het Innerlijk Behang«, doslovno prevedeno znači »Unutrašnji tapet«). 1952 god. štampano je posthumno izdane njegovih pesama u izboru trojice najimenitnijih holandskih pesnika.

Stvarao je u doba pokreta koji su začeli eksperimentalisti — grupa mladih posteratnih pesnika koji su se odupirali svemu tradicionalnom i pisali poeziju tvrdoglavu, čudnu, nasilničku ponekad, ali potpuno njihovu. Lodaiznu se, zapravo, pripisuje uloga vesnika jednog novog pravca u holandskoj poeziji. Bio je toliko izolovan duh, a tako jedinstven talent, da njegova poezija nema direktnu vezu ni sa kojim pokretom.

### Prevodio sam život

provodio sam život  
na ostrvu usred mora  
nošenjem  
nerazumevanje  
raslo je kao korov

čekao sam  
ptičcu da doleti  
bilo je četiri popodne  
ni znaka na nebū

prazne  
nosio sam kofe  
uveče ikada je,  
bez oklevanja, sunce  
umrlo

zlatno  
po svili rasuto

ZA NEKOLIKO CASOVA  
da stvorim  
malo muzike  
učinio sam tako mnogo  
učinio i zaboravio —

da oplodim  
svoje čekanje  
sazidao sam toliko gradova  
sazidao i porazio —

da unikam svoje dane  
u vatri očajanja  
bio sam  
bolestan

u drveću je  
miris jeseni  
kažu stari  
pesnici

iznad kuća je  
krlik gladi  
žale se  
gospode

kao dete ja živim  
u kutilji od cigala  
zamišljam svuda prste  
tamu i poljupce.

ON KOJI JE ZELEO

on koji je želeo  
vetar da podražava  
u njenim pokretima

sad leži kao kamen  
u potoku, miran  
u žuborećoj vodi  
on koji je hteo  
da vlađa stvarima  
umor je i nosi  
žaljenje na svojoj glavi  
kao krunu od trija.  
ispak on se smeje  
na jesenjem suncu.

### O VOLI ME

o voli me  
ja sam jedan od izgubljenih, onaj  
koji je hteo da ostane kod kuće  
u krasne sate  
kada je veće dozivalo: dodi

ja sam onaj  
koji je dočeo suviše ranu  
a otišao suviše kasno, ja sam  
kralj, inkognito na ulici  
čovek koga svuda traži

ja sam lopov

### VODA

na rumenom nebū  
u veličanstvenoj tišini  
čuo je glas  
pun osećanja, glas  
iz žute trske kako ga zove  
na rumenom nebū  
u veličanstvenoj tišini

čovek je stajao  
na drugoj strani vode  
mahao mu  
na rumenom nebū  
čovek u žutoj trsci

dugo je čekao  
i nije odgovorio  
na glas pun osećanja  
koji ga je zvao iz žute trske.  
na rumenom nebū  
u veličanstvenoj tišini

nije odgovorio

čekao je.

(Preveo Bogdan A. POPOVIĆ)

sređivao svoje impresije u Cafć de Dome, malo dalje, kraj prozora, zavaljen u fotelju pisao je Ilja Erenburg.

Da sva ta zbivanja ne bi ostala nezapažena, postarao se Sarl Wolf. Taj mladi, inventivni alžaški Jevrejin, poznavaočao literaturu i stranih jezika, izdavao je jedno vreme list »Cahiers de Montparnasse« (»Kajje d' Montparnass«), mada u vrlo ograničenom tirazu. Ipak, stranice tog lista otkrivale su jedan deo mozaika umetničkog Pariza; između ostalog, skrenule su pažnju na darovitost jednog bračnog pesničkog para — na Juliju i Margerit Sirman. Posle iznenadne smrti svoga muža Margerit se preudala za Srbina, a zatim došla u Beograd, gde je ostala do kraja svog života. Jedan od njenih romana nosi naziv »Les pivoines de Kossovo« (Kosovski božuri).

Možda bi Volfov list izlazio i duže, ali njegov pokreća se spremao za Ameriku, gde je trebalо da održi niz predavanja. To je oslabilo veze umetnika i osuđilo jednu ozbiljniju namenu — da Sarl Wolf prepeva na francuski pesme Rade Drainaca. Njih dvojica bili su veoma dobri prijatelji. Rade je cenio Volfov kulturu i društvenost, a ovaj — snažni talent i originalnost mladića iz Toplice. Za Drainaca su govorili da je sav od emocija i spontanosti, da se protivi svemu što je intelektualno. Prvih dana kada je stigao u Pariz Drainac se izdržavao svirajući violinu u nekom bioskopu. Docnije, materijalno stabilizovan i obvezan, Drainac nije izgubio mnogo od svojih navika. U njegovu buntovnu krv prodro je alkohol, koji je počeo da mu narušava zdravlje. Pariz je za njega, i ne samo za njega, prestavljao oženje slobodnog života savremenog evropskog čoveka i raskida sa uparoljenim, malogradanskim skupčinama i mentalitetom balkansko-monarhističkog dogmatizma. Pariz je ostavio dubok trag u umetničkom stvaranju Rade Drainaca koji se, opsednut vizijom pitomih začićajnih bregova, jednog letnjeg dana 1926 godine rastao s njim. Pesnik bunta »čiča« je misao bila bomba na skveru, jedan od poslednjih romantičara u zahuktaoj eri mehanizacije, on je i dalje prinosio svoju »beskrainu glad« pod »prozorima izgubljenih žena«, ruku praznijih od pustinje, ne znajući da li na svetu ima još prave ljubavi.

Ivan GODEVAC

# Farsa o trivijalnosti života

Fransoa Bijedu:  
„Čin-čin“

Komedija Čin-čin, koju je napisao mladi francuski dramatičar Fransoa Bijedu, započinje dobro poznatom melodramskom situacijom: jednog sumornog zimskog popodneva, sastaje se dvoje unesrećenih ljudi da razmotre kako će okončati ljubavnu vezu svojih nevernih supružnika, i umesto toga „čin-čin“ otkrivaju uzajamnu simpatiju i vlastitu mračnu sklonost prema alkoholu. U daljem toku komada, pisac snažno nagoveštava atmosferu bezizlaznosti i prožima delu setnim humorom, koji blago načinjava čovekovo neću pred životom (zanimljivo je napomenuti da u Čin-činu postoji znino drugom dramaturškom postupku, koji se od Čehova načinjava atmosferom lirske tuge). Ima, međutim, u komediji jedan trenutak kada sva mekša raspoloženja istupaju mesto naturalističkom slikanju pjesništva; to stanje dobro objašnjava neosetno preobražavanje autorovog setnog smeha u apsurdan humor, i postepeno preovladavanje jedne serije nejasnih, mutnih, gotovo halucinantnih scenskih slika i akcija. Iako lako uočavamo racionalan karakter takvog postupka, uskoro postajemo svesni da Bijeduova priča krije i trag neke nedorečene uznenimajuće simbolike. Pritom se kolebamo uglavnom između dva tumačenja: prvenstveno pomislimo, da Bijedov komad govori o onom u materijalnom blagostanju otupelom delu čovečanstva, koji užaludno pokušava da odsustvo duhovnih sadržaja kompenzira histeričnim predavanjem besmislenim ritualima; istovremeno, nismo daleko ni od pomisli da komedija ustvari slika većno tužnu istoriju uskladjivanja ljudskih odnosa u životu (i početku prisustujemo su retu toliko različitim ljudskim blaću — susretu hladne racionalne Engleskinje i spontanog romantičnog Italijana — da bismo ih na kraju komada zatekli duboko izjednačene u tupoj animalnoj egzistenciji, koja se iscrpljuje potpunim predavanjem poroku).

Simbolični nagovještaji, međutim, gube se u maglama nedorečenosti a osnovna ideja dela nije dosledno sprovedena; zanemarimo li na trenutak traganje za tim neuhvatljivim smislim. Čin-čin će nam se ukazati kao tipična privatna tragedija, koja se, zato što je doživljavaju čezačajne malogradanske lutke banalnog moralu i suštine, preobraća u fabulu komedije.

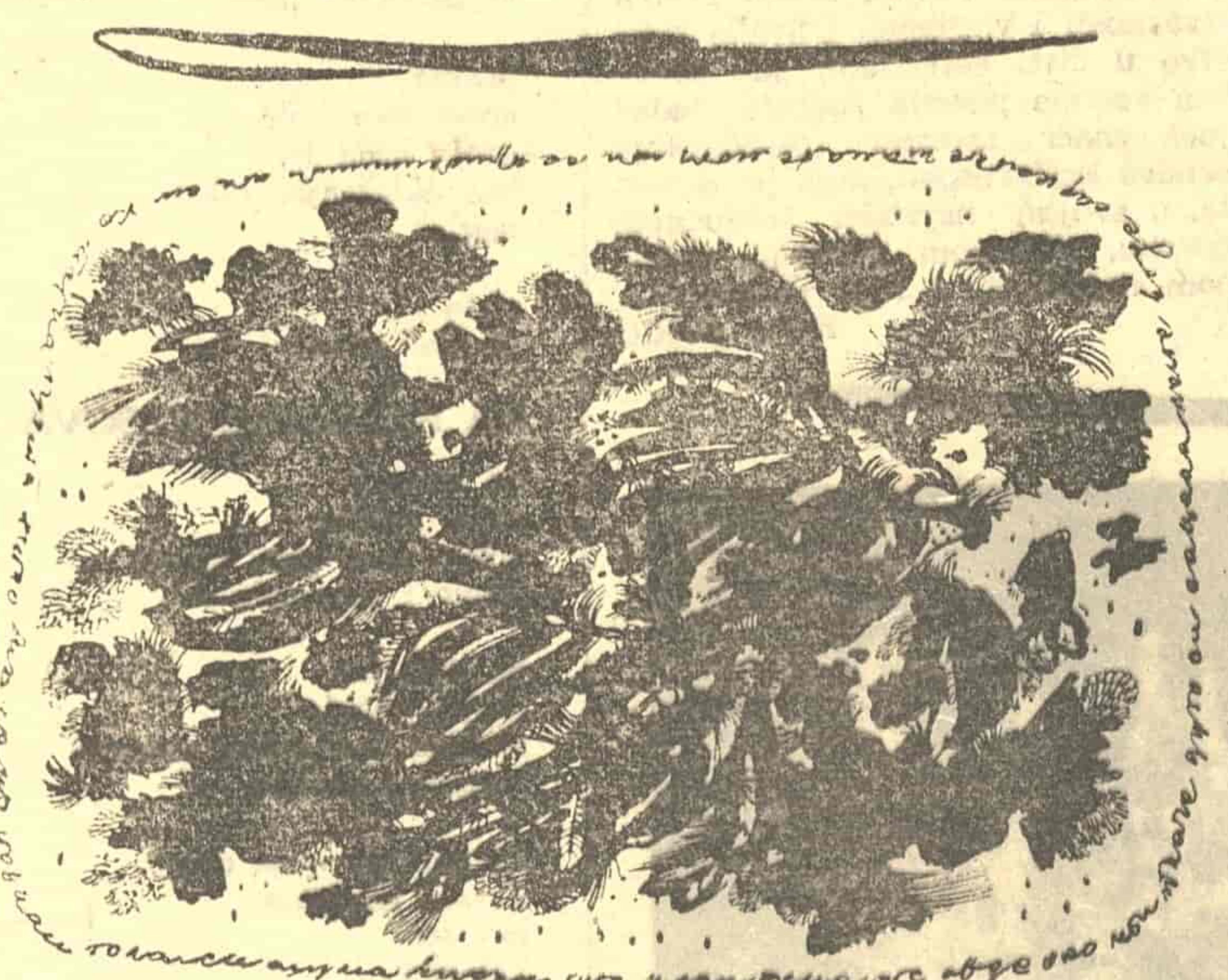
Režirajući Čin-čin, Mira Trajković se ograničila na određivanje osobnog unutrašnjeg ritma čovekovog prilagodavanja tidoj lje-

Dobro su glumili Ljiljana Krstić, Ljuba Tadić i Zoran Benderić. U prva dva čina, Ljiljana Krstić je sa nekoliko štedljivih potreza očitala karikaturu sumorne gospode Pamele Pik, karikaturu koja je, u isto vreme, precizno dopunjivala razvoj druge glavne ličnosti komada: kasnije, Ljiljana Krstić je tanom i složenom igrom otkrila i dirljivi ljudski patetičnost te racionalne i prividno bezosećajne osobbe.

Kao i u Frišovim Palikućama, Ljuba Tadić je izgradio jedan složen ljudski karakter, determinisan beskrnjom militavošću volje. Uz to, Tadić nas je ponovo očarao svojom sposobnošću trenutnog zgušnjavanja emocija, koje zrače neodoljivom snagom.

Zoran Benderić je inteligentno ponirao u ličnost prerano sazrelog Bobija, i uključivao u svoju glumu jedan izrazito moderan senzibilitet, prožet ironijom, skepsom i cinizmom.

Vladimir STAMENKOVIC



## FILM

Razgovor (postfestum) o kratkom filmu

### Činjenice ili...?

Kritičar:

— Nažalost, zabilježe o kratkom filmu sad, posle festivala, još su brojnije i veće.

Dramaturg:

— Zašto?

Kritičar:

— Pa, najkraće rečeno, tek sad niko nije shvatio šta ustvari hodočemo: film činjenica ili artistički film?

Dramaturg:

— Izvinite, ali meni se čini da jedno drugo ne isključuje. Zar se činjenice ne mogu saopštiti arti-stički?

Kritičar:

— Mogu, svakako. I tu već leži uzrok jednoj zabiludi. Mi hoćemo da baš svaki kratki film bude i artistički. I stoga je retko koji odista umetnost. Kao da svaki režiser želi kratkim filmom da kaže: „Evo, molim Vas, pogledajte samo... Zar ja nisam umetnik? Zar ja nisam predodređen za igralni film?“ Čak i u filmu koji treba da demonstrira kako se prave kablovi, ili sir, ili kako se higijenski obavlja muža krava, nailazimo, vrlo često, na deplasirane elemente igranog filma ili na tobožnji „filmizam“, tačnije rečeno: na pseudoartizam.

Dramaturg:

— Smatrate li da je to potvrđio upravo protekli festival?

Kritičar:

— Da.

Dramaturg:

— A odluke Žirija?

Kritičar:

— Žiri? Taj forum je već svojom selekcijom filmova, dakle izborom za oficijelno prikazivanje, za konkurenčiju, jasno pokazao da mu nije jasno šta ustvari hoće. Žiri nije bio dosledan: najbolji filmovi ili najbolji pretstavnici žanrova? Međutim, treba reći da ovako jednostavno postavljena dilema, pred kojom je bio Žiri, nije nimalo prosta kao što možda izgleda na prvi pogled. Jer, ako smo za najbolji film onda... kakav je kriterijum? Neko će reći pa, estetski, naravno. Da, estetski, ali — to je suviše uopšteno za film, posebno za kratki film. Dalje, tu je onda i diskusija: ima li film svoju estetiku? Znači, ako bismo bili za najbolji kratki film, onda smo, ustvari, najpre za diskusiju o kriteriju, što je veoma složeno. Ali, ukoliko smo za najboljeg pretstavnika žanra, onda... varamo se ako mislimo da je to prsto. Naprotiv, možda je složenije nego razgovor o estetici — filmskoj. Zašto? Zato što je tu na tapetu rasprava o žanrovima. Poznato je da se mi uglavnom ne držimo uobičajene klasifi-

Vjekoslav MAJER

### Pjesnik grafičaru

Koliko bje porodajnih boleva,  
dok je došlo do prvog tiskarskog stroja,  
kolike su bile žrtve olove,  
da im se više ne zna niti broja.  
U tiskarama kao crne ptice  
visjeli na zidu osmrtnice.

Lijeva se olovo, stvaraju se slova  
velika, mala, široka i vitka,  
a svaki dan nam nosi mnogo nova,  
a svaka novost nije l' voda ptika,  
iz nje duh se krije, naprijed srila,  
iako često zlobnik vodi prila.

Reci iz strojeva izlaze kao zrake  
velikog sunca, zovemo ga um,  
i kada čuješ tih strojeva šum,  
vjever u ljude i u njihove korake,  
nekad nam bješe prevelika soba,  
sad nam je malena štanjna oko globa.

Od rukopisa, pa do gotovog djela  
mučan je, dalek i trnovit put,  
a kad u izlogu ovane knjiga bijela  
i kada o njoj pane pravi sud,  
pisac i grafičar neka si pruže ruke  
i neka zajedno prodru kroz slavoluke.

Braćo moja u crnoj umjetnosti,  
zajedno kročimo četiri dekade,  
gledasmo mnoge grobove svježe i mlade,  
od vas je mnogi ostavio kosti;  
u podrumima slagali ste slova,  
ili na tavanu ispod žarka krova.

Rušite prostore preuske za radne ruke,  
one se pružaju preko cijelog svijeta,  
slovio za slomon mudro u suncu šeta,  
dahnimo, krajtu idu naše muke.  
Vrite se strojevi, izlazimo iz mrtaka!  
Što veće tiskare i što više zraka!

Iv  
BONFOA

# NAPOMENE O REMBOVOJ POEZIJI

dok su ih svi gledali iznenadeni tim redom i tom ludošcu.

Majka se brzo osamila od svoga muža, ona je s njim imala samo kratku vidjenja između dva toljki drugih, koji su se pomešali sa njegovim garnizonom, jer otac je stalno bio premeštan kao oficir. A on je bio živa džha i voleo promene. Možda ipi on bolje uticao na svoga sina Artira, ali nije mogao da podnese svoju ženu i brzo je nisan sreću u tome da živi bez nje, i nije je nisan sreću u tome da živi bez nje. Umro je tek 1878 u Dijonu, kad je Artir bio već u Aleksandriji.

Moramo se setiti reči samoga Artira: „Roditelji, vi ste stvorili moju nesreću, a stvorili ste isto tako i svoju!“

G-da Rembo bila je osoba tvrdoglav, tvrdica, gorda, puna skrivenih mržnji i suvoparna. Umrla je u 75 godini života i sahranjena između svoje čerke Vitalije i sina Artira.

Ali i ona je čudna žena! Ona dozvoljava sinu pesniku da nosi dugu kosu što izaziva potiske u palanci; ona čak prima sa iznenadujućim obzirom i Verlani.

I Artir je sličan svojoj majci. I on je tvrdoglav, možda i naivni, ali i gord. Zato ostaje uvek pasivni pred njom, pobeden, nepomičan. Ali ako je pobeden, on ostaje slobodan u sebi. I uvek je Artir bio jako lucidan. Mislim na njegovu pesmu „Pesnici od sedam godina“. Ona se može smatrati kao istinito ogledalo jednoga detinjstva.

Kad se Artirov otac sasvim odvojio od njegove majke, pa i njegov deda umro, prešli su iz velikog levoj stana u jedan manji. Oko njih je sada stanovala sirotinja, i majka je pazila da joj se deca ne druže sa njihovom decom. Tako je Artir, još kao dete, otkrio negativnu stranu ove surove civilizacije, pa ga je to nagnalo da bude uvek sam. Zato je od samog početka njegova poezija pobuna, obmanuta ljubav, i želja za jednom novom ljubavlju.

## II

Ali Rembo je u sebi nosio, i mnogo teže nego drugi, teret dobra i zla.

On nije živeo samo u toj hrišćanskoj Evropi, koju će optuživati sa toliko žestine, on živi i u tom najpuritanskijem i najsterilnijem despotskom carstvu g-de Rembo, njegove majke. Mnogo se govorilo o njihovim porodičnim istorijama, i nije prijatno pominjati ih ponovo, pa čak kad se čini to uime poezije. Ali da bi se bolje shvatilo Rembo, treba ih samo pomenuti.

Artir je rođen 1854 u porodici zemljoposednika, čija se čerka, dobra miraždžika, udala za oficira, koji se borio u Alžiru. I Artirovo detinjstvo prošlo je u stalinom menjaju stanova, koji su svi pripadali njegovoj majci, kao i u dve skola. Ali i u svim tim stanovima ili razredima on se oseća uvek tajanstveno usamljen.

Njegov drug Ernest Delahay pisao je: „Dok su svi njegovi drugovi veseli i igraju se, on čuti, kao i njegov brat Frederik, godinu dana stariji od njega“. Oba brata izgledaju uvek kao da pripadaju nekom drugom svetu. I majka ih je uvek vodila, obojicu, kao i njihove dve sestre, na pijacu i u kupovinu, i kao da je htela i time da ih izdvoji od ostale dece. Napred su isle devojčice držeći se za ruke, za njima dva dečaka isto tako držeći se za ruke; za njima je isla sama majka. I ta mala grupa prolazila je tako svakoga jutra kroz grad,

I ta želja i nakonost za ljubavlju često se povlaži u njegovom delu, uprkos sarkazmima i održicima, kao neko poverenje koje sam sebe pruža. Voleti je slabost i snaga Psihe! Čitava pesma „Pustinja ljubavi“ svedoči o tom očekivanju. Te strane, koje su najpremenite u najdirljivije u Remboovom delu, ponavljaju se sa uzrujanjušću ružnog sna i sa neveselim prizvukom da je to sve užaludno. Jer istina je takođe da Rembo traži u ljubavu sa predosećanjem da je neće dobiti. Takav je kraj sanjarenja u jednoj pesmi, koja nosi naslov „Detinjstvo“ iz zbirke „Iluminacija“. Ona izgleda kao da predočava neko naglo nasilje, neku ranu koja se nikad nije mogla zaboraviti — a to je baš ono što je g-da Rembo učinila svome sinu. Ona ga je isterala iz oblasti u kojoj je htio da živi, iz sveta poverenja, gde se može sanjati nasuprot uvek mogućim patnji.

Tjedan profesor retorike Izambar saopštio je kao odlučujuće svedočanstvo da je „svaki novi sukob sa njegovom majkom donosi niz bezozirnih slika u njegovim pesmama“. Rembo je sam svoju majku zvala usta mračka, a ja nju smatram kao pravi metafizički atentat, koji je Rembo kao dete doživljavao.

našoj društvenoj sredini, nego smo demonstrirali pseudoartizam koji ustvari kasni za svetskim filmom bar dvadesetak godina. Dozvolite mi da Vas potsetim na svojevremini uspeh, na stranoj filmskoj pijaci, dokumentarca „Splavarji na Drini“. Otkud to? Svet je video Drine i upoznao njene splavarare. Šta, međutim, svet sad, osim manje-više turističkih tema, želi da vidi na jugoslovenskom ekranu? Nas danas i ovde! Imamo li film o komunama? o mehanizmu upravljanja i samoupravljanja? o socijalnoj zaštiti? Nemamo. Ali zato imamo filmove o... poeziji, lažnoj pre svega. Imamo, recimo više filmova o slikarima nego uistinu za svet reprezentativnih majstora palete.

Dramaturg:

— Vi ste znači za čiste dokumente?

Kritičar:

— Ne samo za to, zá činjenice. Ali, pre svega za njih. To je ono što nemamo i to je ono s čim možemo u medunarodnu arenu. Najzad, to svet traži od nas.

Dramaturg:

— Slažem se s Vama. Protekli festival je pokazao da ste u pravu, ali i da žiri nije imao smelosti da tu vrstu filmova energično podrži. Premnogo se kod nas mistificira s artizmom, ustvari tobolnjim, u kratkom filmu. Znam režisere koji se stide da jedan „činjenični film“ ispričaju korektno, živo i zanimljivo, strogo u sferi žanra, nego, na silu, izmišljaju priče, uvode glumce, uposte cine raznovrsne egzibicije i zamaluju film — sve iz bojazni da će im se u protivnom reći da nisu arti, da nemaju maštę, da su suvi i bezbojni, da su „tehnici“, najzad da su nedaroviti.

Kritičar:

— Da. Nezdrava je klima u kojoj stvaraju realizatori kratkih filmova. Kritika ih takođe gura u zablju jer je i sama u konfuziji.

Dramaturg:

— Dodata bih još ovo: sve poči-

ćenjice o jednom teškom i opasnom poslu, video je divlju leptotu smo prikazali filmove koji najčešće ne kazuju uzbudljive činjenice, da-kle ne čiste dokumente, o nama!

Ljubomir RADIČEVIĆ

MOMCILO KRKOVIĆ: COVEK TVRDAVA

kacie, one koju je strana velika Dramaturg: — Da, imali smo neuspeh u Oberhauzenu, izuzev crtanog filma. Ali, ne razumem, u kakvoj je to vezi sa žanrovima?

Kritičar:

— U indirektnoj. A u direktnoj sa našim pseudoartizmom. Tamo činjenice o jednom teškom i opasnem poslu, video je divlju leptotu smo prikazali filmove koji najčešće ne kazuju uzbudljive činjenice, da-kle ne čiste dokumente, o nama!

KNJIZEVNE NOVINE

Prava poezija, ona koja uvek počinje iz početka, rada se sasvim blizu smrti. Ono što mi nazivamo „poetske naklonosti“ samo je refleks borbe, najčešće uzajmne zbog lošeg sna banalnog bitisanja, koje traje do smrti.

IV

Ljubav ima tek da se ponovo pronađe, životni je cilj Rembo; a da bi se ispunila i postavila stvarnost na toj osnovnoj postavci, najprirodnej je da se potraži pomoć izražajnih mogućnosti. Reči, u prilikama bede i mraka, imaju čudnu moć osvetljavanja. Poetski jezik sugeriše bice, otuda ta nada koju nam daje. Ali voleti reči, zaista, uči u njihovu svetlju carstvo, nije li u neku ruku stupiti plen za senku? Mi smo imali zadovoljstvo od sanjanjenja, ali realnost nas u toliko više razbudi. Sufijektivna misao je lepa i ne nedostaje joj snaga, bar u početku naše želje. A ona je kraljica bez kraljevine, nemjenjena bed večeri. Ja hoću da ona bude kraljica! uzvikuje Rembo u „Iluminacijama“. I u tom dirljivom spreću čoveka i njegovim sanjarima, on gotovo bez gornjih dodaje: Zaista, oni su bili kraljevi čitavo jedno futro! Tako je poetska reč u isto vreme i nadira i pretvara.

Što se tiče nade izražene rečima, Rembo ju je upoznao vrlo rano. Postoji jedna pesma iz njegovog djačkog vremena „San učenika“. Ona ima za temu jedan Homerov kratki stav o golubicama, koji je dečak zaklonio non sine Dio (ne bez pomoći božanske), granama lovora i mrtve; ali Rembova misao otišla je dalje od ove letere do same tajne poezije. To je zaista povratak na osnovnu providnost, u isto vreme svetlost i toplotu.

V

Zna se sasvim sigurno da je Rembo pisao mnogo pesama u vreme dok je išao u kolež, ali one su se izgubile.

U najstarijoj od sačuvanih čučava se izvesna lačkoća prizodje, što dokazuje da je on već onda mislio na izraz i negovan ga. Ta pesma je najbolji primer i nesumnjivo umetničko delo. Niže to slučajno da se u njoj govorí o detetu bez majke, napuštenom u pretpraznični noći. On traži, jednom rečju, sanjanjenje, iluziju. Istina, tu su banalni putevi, kojima genije ne ide. Ali Rembo, zaista, početkom 1870, ne liči na ono što će biti. U jesen je stupio u klasi retoričke, i on je još učenik „malo izveštaćen, pametan i učit, sa doteranim noćima i dobrim ocenama“ kada susreće Izambara. Ali već prvih meseca te godine, jedna križa ga muči. Pojavljuje se senzualnost i daje čitavom njegovom svetu drugi red i druga značenja, pokazuju mu lepotu tela kao neko zlato koje je držano u mraku nekog žalosnog mesta. To je pouka jedne nade, jer jeo bila na kome se može primeniti. A poetko sredstvo, ta moć reči da naznači nešto drugo, i ne samo naš rujni svet, izgleda da nalazi primenu. Nestrpljivi Rembo piše „Senzacije“ i „Prvo veče“. On daje rečima značenje najinstinktivnijeg života. Poesija nema više zadatka da zamjenjuje stvarnost, već da stalno potseća na boravstvu, održavajući budnost čula, i pripremajući duh na bliska osvajanja koja reči ne daju. Boemsko poeziju, kaže Rembo. Kao čovek bez socijalnih obaveza, ona će zgrabit u „Senzacijama“ ono što je čista priroda, čistu klicu složde. I ona treba takođe da formulise teoriju o srećnom životu, što je učinjeno u pesmi „Sunce i ljudska pust“. Ova pesma je oživljena ogromnom snagom. Pomislio bi se da je Rembo u njoj gospodar svoje sudbine. Pa kakva krvlast, ipak, u tom uzbudjenju bez prave vere. Ako u njoj ima snage, to je snaga nade, još ne doživljena, ali koja formuliše jednu misao; a dajući joj odbljesak poetičkog izraza to je snaga kreatora, koja će učiniti pesniku stolpničnim da je stavi u delo u svom lješnom životu.

Nadu su ojačale Rembou i druge tadašnje prijatelje. Baš u trenutku kad je u njemu prestalo de-

tinjstvo a i majčina brutalna stega popustila, u njegov kolež i Šarljinu dolazi jedan mladi profesor, takođe pesnik i koji je već živeo u Parizu. Žorž Izambar je svome učeniku neka vrsta providjenja. On će svojim uticajem ubrzati sazrevanje mladog pesnika. Čitave te godine, dok sprema ispite za višu školu, prevodi i piše latinske stihove, Rembo uči i književni zanat. A čini i prve korake u stvarnom, realnom životu.

Možda je Rembo toga leta načinio i nekoliko loših erotskih izleta — Izambar je bio na godišnjem odmoru, — a možda i nacionalna katastrofa uticali su na njegovo sve brže sazrevanje. I zastupa u to vreme on je bliže revolucionarnom pesništvu, nego kosmičkoj poeziji. Baš onog dana kad mu je dodeljena nagrada kao najboljem daku objavljen je prvi nacionalni poraz kod Vizenburga.

Njegovo naglo bekstvo od kuće u Pariz, kad je majku i sestre ostavio na ulici u šetnji, polazeći prvim vozom na jednu stranu, pa onda menjajući pravac ka prestonici, više je pod revolucionarnim uticajem nego same poezije. Rembo, sam je to kazao, hoće da prisustvuje neizbežnom padu Carstva. A ipak, hoće i to, da vidi onaj mitski Pariz iz literature. I da tako stavi svoju poeziju na najodlučnije iskušenje.

VI

Ali nije mogao da doživi to svoje kušanje, jer je putovao bez vozne karte, i zato dopao zatrava. Odatile piše i prekinje Izambara da ga spase. Ovaj ga vodi iz zatrava kod svojih sestara u Die. Tu on stupi u vojsku kao dobrovoljac zajedno sa Izambrom (u to vreme Rembo izmišlja novu reč: vršiti patrujotizam, čuvati s puškom magacine). U oktobru, kad treba da se vrati majci, Rembo beži ka belgijskoj granici, ali se vraća natrag kod Izambarovih sestara i tu spremi svoje pese za štampu. Na tome putu napisao je svoje divne sonete,

Majka ga pomoću policije tera da se vrati kući. Ali vratiće se znači prekinuti sa svakom iluzijom. I ako namerava da prekine sve sa crnim ustima, a on mora da se vrati i proveđe još jednu zimu u majčinom domu. Te zime doživljuje rat i kod svoje kuće: Prusi bombarduju jedno selo nedaleko od Šarljeve. On gleda oko sebe ratnu pustoš, blata, njive, drumove, gladne vojnike, popaljena seoske kuće, oplačkane zamkove.

U rano proljeće 1871 došao je u Pariz, gde našao strašno razočarenje i bedu. Pesnike ne nalazi, vršiće se umoran po ulicama, spava pod mostovima na Seni; najzad se vraća pesiće u Šarljinu. Oper menja pravac, ide ka belgijskoj granici, ali je ubrzo sit svega, pa sit i slobode.

U to vreme u Parizu počinje Komuna. A on, naštučujući da se Komuna neće moći održati — a nalaziči između nje i sebe mnogo sličnosti — vraća se u Šarljinu, i nije u Parizu za vreme učiščnih borbi.

U početku maja, padom Komune i on je u strašnom očajanju. Pesme iz tog vremena su mu najcrne. Njegova pisma od 12 i 15 maja 1871 dozvani su da on nije napuštao Šarljin. Ali njegovo je srce bilo sa crnim neznačajima i pobunjenje varši; strofe iz „Zan-Mari“ i „Pariz se ponovo naseljava“ to najbolje dokazuju. On je shvatio tu borbu. Sebe zamišlja da je pored tih boraca na barikadama, ali manje kao učesnik, već samo kao svedok.

Pose propasti Komune on je očajan, prazan, gork, bez ambicije, bez idealja. Strašno je stanje njegovog duha; odath ima samo dva izlaza: u paradoks ili u smrt. Rembo je izabran paradoks. U ona dva pisma, od 13 i 15 maja, dva jdučna, grozničava, autoritativna pisma, pisana Izambaru i Dementiju, koja oni sigurno nisu shvatili, on je izneo filozofiju svog „Vidovnjaka“.

(Preveo N. T.)

## LIKOVNA UMETNOST

# POVODOM IZLOŽBE »LIKOVNI UMETNICI«

Povodom Dana žena otvorena je autoportret, zastupljena je od 8 marta jedna zanimljiva izložba. Istočno sa svoje tri karakteristične faze. Izvanrednim lapidarnim crtežom lika Olge Spiridonović u Don Karlosu, Savić je zabeležio karakteristične i portretisane licenosti i u loge koju tumači. Autoportret Orljane Ivanicki, raden u čast Leonardi, dodaje celini izložbe jedan akcenat sanjanjenja inspirisan velikom slikarskom epohom. Na izložbi je i plakat Duška Ristića. Neobičan po tretmanu i konceptciji, više portret nego plakat, slikarski a ne grafički rešavan, uočljiv je baš zahvaljujući svojoj lepoj, izrazito lirskoj nati. Botičelijevske inspiracije, mladi lik stavljen van vremenских okvira donosi slikarevu viziju personalifikacije umetnosti.

Originalan akcenat je i plakat Duška Ristića. Neobičan po tretmanu i konceptciji, više portret nego plakat, slikarski a ne grafički rešavan, uočljiv je baš zahvaljujući svojoj lepoj, izrazito lirskoj nati. Botičelijevske inspiracije, mladi lik stavljen van vremenских okvira donosi slikarevu viziju personalifikacije umetnosti.

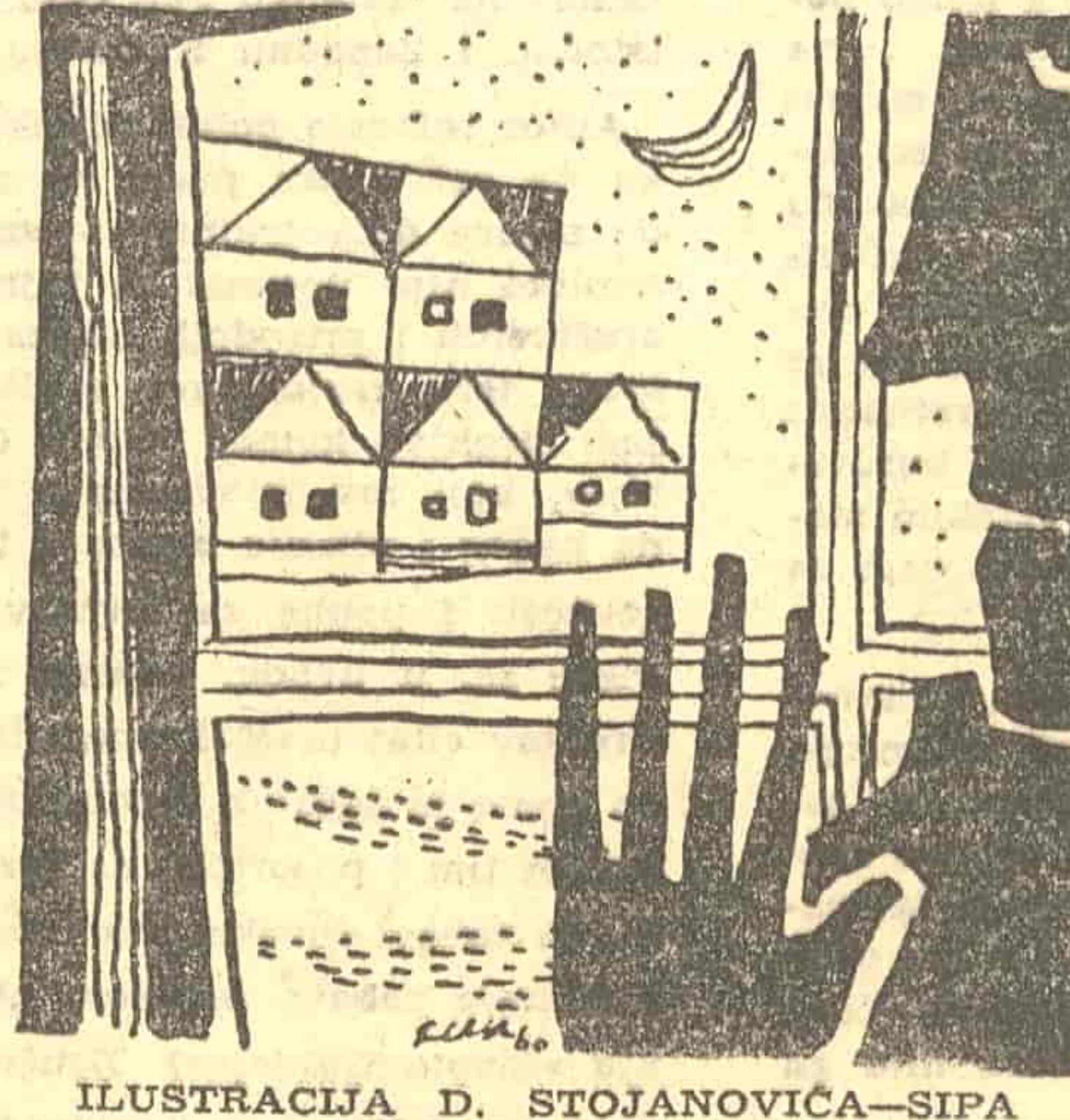
Publika pokazuje veliko interesovanje za izložbu, jer ovaj niz portreta glumica, muzičarki, književnica i likovnih umetnika aktivno analizuje gledaoca pa on za mnoge sliku vezuje sećanja i doživljaje svog emotivnog sveta. Ima neosporni vrednost i učinkovitost. I među skulpturama ima vrlo dobro portret kao onaj Mire Letice Rad Riste Stjepovića u tliku — zlatno žutom egzotičnom drvetu, zatim dve slike Jovana Bijelića, portreti Dare Milošević u crvenom i Nevenke Urbanove u zelenom plavom koji su doneli izložbi zvučne akord de majstorove fovičkih palete. Milena Đapčević, crtež uljem Pede Milosavljevića, ima svu virtuoznost i blagost za umetnika specifične lirske inspiracije. Zora Petrović sa tri slike: portretom Jelke Stamatović, portret Cuca Sokić od Bodnare Bele Pavlović i naročito svojim rukom u Dolinareva Marija Mihajlović.

Dr Katarina AMBROZIĆ

## SAVREMENA PROZA

# Pružena ruka

Deca su bila u drugoj sobi i nije se čula njihova uporna i jednolična svada. Izgleda, uostalom, da su odustali, da su prestali da se prepričaju, što su činili isto tako kako su i počinjali: naglo, bez razloga i objašnjenja. Gledao je jednom za vreme rata, negde na samom kraju rata, kroz prozor seoske vojvodanske kuće, gde je bila komanda mesta, kako se Kirgizi, ili Kalmici, mali i debeli, sa kosim očima, u teškim zimskim edelmina, rvu na blatinjavom seoskom putu. Počeli su na stazi, izmenada, ko zna kako i zbog čega — uhvatili su se najednom za opasacu, za fatirana ramena i prošivena ledja svojih zimskih bundica i zavitli jedan drugog teško, zdepasto, ukorenjeno u zemlju, na svojim kratkim nogama, pokušavajući da struše jedan drugog. Bili su neobično snažni, i debele šake, kojima su se jednom na početku uhvatili, nisu više opuštali niti premestili — njihov stiskas bio je neumanit, rešen valjda da ne popusti do smrti. Navaljivali su jedan na drugog u nemom i strašnom naporu, pomerali se postepeno prema sredini ulice, prema strašno blatinjavom putu razoranom gusenicama tenkova, i uranjali su dublje u tu kaljugu, nemilosrdno i ne obazirujući se. Njihovi drugovi, sakupljeni oko njih, mirno su gledali taj dvojboj sa ravnodušnim izrazom, opasnim zbog toga što se u njega nije moglo prodreći,



ILUSTRACIJA D. STOJANOVICA—SIPA

Deca su već dugo nisu čula i Reljić poče da uživa u samoci. Nije uživao u samoci inače, u prirodi, na ulici, u napuštenosti svoga bića od strane drugih, u tome što nije imao prijatelja. Ne, to ga je, naprotiv, i plasilo i smetalo mu u životu, da i ne govori o prirodi koju nije voleo. Polje, planine, žita — za njega je to ležalo nisko u njegovoj unutrašnjoj skali čovekovih uspeha i želja. Sit sam ja i sela i šume, pravdao se on, sigurno lažu kada se odusevljavaju pejsažima — to ti je kao pesmice o oraču koje sam slušao u večernjoj gimnaziji: duboko diše i kao da drema, a vetr mirisom probudene zemlje nadoven, trese sedu vlas mu dugu — to su gospodske izmisljotine, tako se ne ore, tako ne ore nikо. Ili: veselo ratar klikač, dok žitno seme seje, vražju mater! Ne mogu oni mene prevariti! Prezirao je sve u dubine duše, sve što se moglo odnositi na selo: narodne pesme, čak i one o kraljevcu Marku. I to su gluposti, i priče sa prela i posela i slike sa livadama i voćnjacima, a naročito planine sa šumama. Kad bi slučajno putovao vozom, okretao bi glavu od prozora i silio se da spava, bez obzira što prvi put tuda prolazi. Ne, nije voleo ni svoju samocu, samocu blago odbaćene licheni. Voleo je samo da je sam kod kuće, da je miran, ostavljen od gužve drugih, da je slobodan u svojoj sobi. Retko je ostajao tako sam, a nikad u životu nije imao svoju sobu, samo svoju. Tamo bi se najzad mogao zavući, sakriti, navući zavesu, i da se niko ne čuje, tamo bi mogao odahnuti. Njegovo stanje moglo bi onda samo, bez prekora i opasnosti, da se raspredi. Kad bi bio sam mogao bi da bude kakav hoće, da se ne trudi prilagodavajući se drugima, svemu i svemu. To je nejasno znao, oduvek. Oduvek je to očekivao da stvari sam sebi. Mogućnost da bude go i gad i bilo šta. Pa šta onda? Evo, takav sam, i jesam, ali u sigurnosti da niko to ne vidi i niko ne zna.

Sécurio se osluškujući neće li ipak biti izdan. Nije mogao da se osmeli i da se opusti. Slutio je, da će naći njegova žena, ili će deca ponovo početi da se svadaju. Hoće li iznenada neko banuti i zateći ga u času kada je odahnuo i kada je počinjan da se miri sa svojim stanjem, sam pred sobom da bi se malo opustio. Skrivaće se kao kad mu je bilo potrebno da izuze cipele i čarape, da bi odmorio male noge, a zaključavaće vrata jer su mu one bile strahovito prljave, a čarape pocepane. Plandovan bi malo u svom brologu, samo da nije osećao veliku strepnju. Tako bi još dugo ostajao sapet — još uvek u svojem zategnutom otporu upućenom unutra i van njega. Uzneniren. Ali, mora se priznati: on se ipak trudio da raspozna svoju slobodu.

Jer od pre nekog vremena, ostajući postepeno sam, ponekad u svojoj sobi, u ovoj koja je najzad njezina, primetio je i lepo blagodeti samocu, svoga mira, svoga stana. Primećivao je kako se od jednom dobro i sasvim prigušeno, blago u njega uliva tišina. Iznenadivao se, ni sam ne verujući kako mu godi to sleganje jurnjave, zvukova, svade, kidanja, nastojanja i grize oko njega, i kako se u njemu tajno, još uvek jako udaljeno, počinje javljati zlačani miši u kome se približavaju ivicama svoje istinske duše. Momenat bi kratak trajao, zatim bi ponovo minuo i gubio se u ponovnoj konfuznosti i zburjenosti, ali je već nekoliko puta dovoljno jak da bi ga čovek opazio i da bi se za njega uhvatio. Još ne razmišljači o tome dovoljno određeno. Reljić je ipak rešio da se grčivo prihvati toga znaka, koji mu je, doduše, još preto ne poznatim opasnostima što su mogle stajati iza njega; neka, on nije mario, bio je žedan, užasno željan prave dobrote. Ma što je to? — pitao se on — a zatim opet pokušavaće da se polako, oprezno, iako s velikom žudnjom, počne spuštati niz grube skale tišine koje su njemu mogle biti dostupne. Prvo: saznanje da žena nije kod kuće, drugo: da deca čute, da se vrata ne čuju, treće: da se ne lupa po kući, da se vrata ne čuju, četvrto: da nema buke spolja — kamioni, kola, peto: vetr, ima nešto u vetr, negde bruji nepoznat zvuk koji nikad ranije nije slušao, dalje: da ne misli na svoje brije, i tako, sa napornom, sa opuštanjem nerava jednog po jednog. To je išlo jako teško i vrlo retko se dešavalo da uopšte može da ostane sam i da se odmara na takav način, a zatim, on sam već bi brzo našao razloga da napusti sve to i da ponovo poče da se muči.

Laza LAZIC

## Mladi slovenački pesnici

### MRTVORODENI

Mrtvorodena deca  
ne plaču,  
ne smeju se.

Na njihovim belim gradima  
(sunc ih se još nije dotaklo)  
na njihovim belim gradima  
(niškad neće biti putevi majčinih snova)  
na njihovim belim gradima  
kleči razbijeno sunce života.

Mrtvorodena deca  
ne plaču, ne smeju se.  
Njihove su reči  
kao mrteve ribe,  
nepomične na obali jezika,  
njihov je pogled  
kao zaledeno jezero  
neproziran,  
težak,  
svetan...

Valentin CUNDRIĆ Janez JUVAN

### RASTANAK U POLARNOJ NOCI

Ne vidim te više,  
kao kližac si se udaljio  
na ledenu površu rastanka;  
tvoje čutanje iz zemlje podiže sante  
i zatvara mi put.

Ne mogu da ogrijem  
belu košutu  
što se u polarnoj noći smrzava;  
u osamljenosti je sunce  
samo hladno milostde  
polarnog sjaja.  
Ne mogu je oživeti,  
bez tebe je mrtva  
i ništa ne očekuje više.

Sahranimo je,  
lepo sahranimo belu košutu  
da se ne postidimo  
njene mršavosti,  
da se ne potsemhujemo  
njenom mrtvom srcu.

Milena MERLAK



# DA LI JE SAVREMENA KNJIŽEVNOST DOSADNA

LJUBINKA BOBIC,  
glumica

Ja sam lično ljubitelj svega novog u literaturi, kako u scenskom okviru, tako i van njega. Pristalica sam savremenog u izražavanju. Ali — ne volim preterivanja koja stvaraju zbk u novoj književnosti. Volim knjigu, kupujem što mi se svidi i — razmišljam: šta će biti dalje?

Da, šta će biti dalje, ako se u preterivanjima ode isuviše daleko, ako se, što se kaže, dosta »car do duvara«. Kuda onda? Napred se više neće moći. Možda će se tada mlađi pisci osvrnuti unazad i početi ispočetka, ili se vratiti Balzaku i početi od njega.

To je najkraći rezime mog utiska o savremenoj književnosti.

LJUBISAV SPASIC  
graficki radnik

Nade se dosta interesantnih stvari u savremenoj literaturi — koju pratim, kad god imam vremena, — ali, ima, ponekad, i ponećeg nedovoljno shvatljivog. Trebalо bi da sve to bude dole razumljivije, bliže čitaocu. Nisam za to da tema bude »laka«. Ne, obrađena stvar može da bude veoma snažna. Ali, pisci bi trebalo da se potrude da budu što jasniji, da se ne ograničavaju samo na izvesne, akademiske, krugove čitalaca, nego da imaju u vidu i radnika (mi grafički radnici se još i razumemo ponešto u književnost, ali imamo radnika koji nisu na našem nivou). Dakle — želeo bih savremenu književnost bez »maglovičih« mesta.

NADA BAJIC,  
bibliotekar

Nije dosadna, ne može se reći da savremeni čitalac može da se dosaduje savremeni, recimo, Marsela Prusta (koga ja, naprimjer, čitam sa velikim zadovoljstvom). Ili Hemingveja koji je, ustvari, samo jedan dobar reporter. Ili Foknera — kod koga se često mora pročitati čitava knjiga, da bi na kraju tek neka mesta ranije pročitana, postala jasna. Samo — smatram da savremenu književnost — uzimimo, recimo, Džojsog »Ulisa«, ne treba čitati »na dušak«, nego postepeno, svakog dana pomalo, tako da čovek može sve da analizira. Vreme koje stoji na raspolažanju savremenom čoveku, kratko je i zato — ne treba žuriti.

To važi i za našu savremenu književnost, naprimjer, za dela kao što su Bulatovićev »Petar« — koji, po mom mišljenju, ima dosta foknerovskih elemenata.

VLADIMIR POGACIC  
filmski režiser

Citajući našu savremenu literaturu i upoređujući je sa drugim književnostima, dolazim do zaključka, da je jugoslovenska literatura organizovana u pravcu subjektivnih, gotovo vremenskih problema i da je njen bitni nedostatak pomanjkanje fabule. To nikom slučaju ne ide u prilog njenom kvalitetu, a ni zanimljivosti.

Velikim pišćima ništa ne smeta što su stvorili u svojim delima interesante likove i interesantnu fabulu. Subjektivne asocijacije, kojih kod nas ima tušta i tma, velika su smetnja i za čitaoca i za adaptaciju dela na ekran.

Prema tome, ta okrenutost naše literature prema subjektivnim izjavljajnjima, velika je prepreka na njenom putu do čitalaca i tu treba tražiti osnove njenog neuspeha. Za mene postoji svaka umetnost — sem dosadne.

NADEZDA MARKOVIC,  
arhitekt

Kad god imam vremena čitam savremenu literaturu. Od domaćih pisaca najmljiviji mi je Copic. Ako me pitate da li je ta literatura dosadna, odgovor je katgorički: ne! Bar, ja nisam našla na dosadu. Evo, sada sam pročitala knjigu »Mosi na reci Kvaj« — ni za nju se ne bi moglo reći da je dosadna. Uostalom, svakome odgovara poneki stil i žanr i svako može u savremenoj literaturi da nade ono što mu pogoduje.

LJUBOMIR RADICEVIC,  
filmski kritičar

Pre svega, da kažem ovo: domaću literaturu pažljivo i revnosno pratim. Čitam ne samo kao čitalac već i kao čovek zainteresovan za mogućnost adaptacije tekstova naših pisaca. Sto-

U OVOME BROJU NASTAVLJAMO ANKETU ZAPOČETU U PROŠLOM BROJU »KNJIŽEVNIH NOVINA«. ODGOVORI KOJI SU OVDE OBJAVLJENI DOBLJENI SU U BEOGRADU. UKOLIKO BUDU STIGLI JOS NEKI ODGOVORI, RE-DAKCIJA JE SPREMNA DA IH OBJAVI U NAREDnim BROJEVIMA.

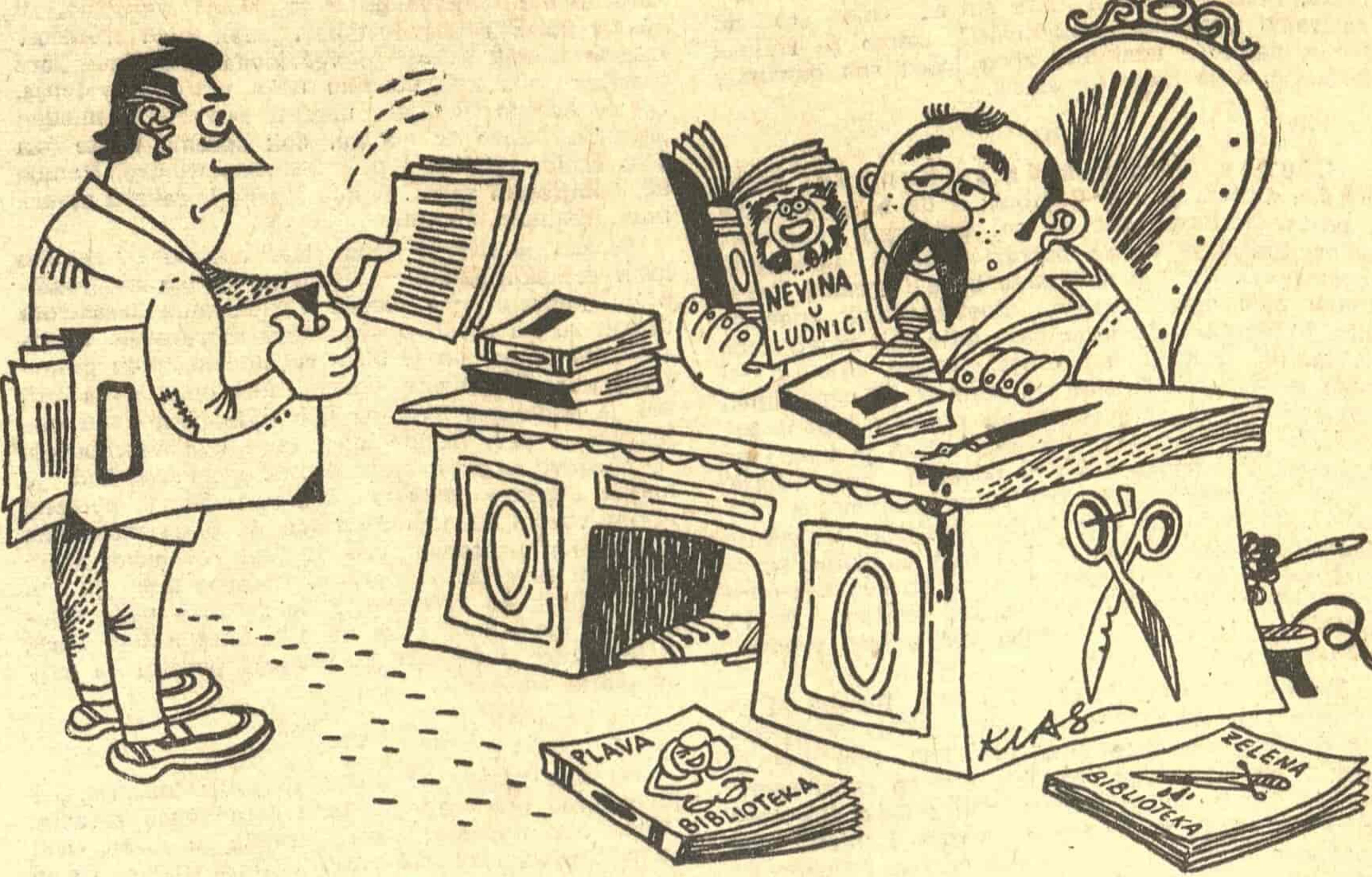
ga, može mi se verovati da zaista posadna — prestaje umetnost. Izgleda mi da su neki naši pisci to zaboravili, odnosno da postupaju obrnuto od rečenog. Za mene lično, nema zavavne i nezabavne literature. Atraktivni element — nikako bukvano shvaćen — jedan je od postulata književnosti, i ne samo njen. U vezi s tim, dozvoliši sebi da i ovo kažem: zabrinjavajuća je brojka pisaca, ne račno mladih, koji na silu žele da »filozofski pišu. Otuda, najčešće, dosada u njihovim delima. Otuda i antifabulariranje po svaku cenu. Međutim, prosta negacija, recimo stare, romansierske tehnike i uopšte komponovanja romana nikako eo ipso nije i novina. Zatim, ima pisaca koji govoru, čak veštio, ali ne kažu baš ništa. Dosada i otuda potiče. Najzad, broj prodatih knjiga najbolji je svetok da li je knjiga dosadna ili to nije. Ako, ta cifra nije uvek i svedo-

čanstvo umetničkih kvaliteta, onda, bojim se, svakako jeste pokazatelj stepena atraktivnosti, one plemenite i neodvojive od samog dela.

STOJAN PROTIC,  
novinar

O tome da li su neka dela moderne literature dosadna, ustvari nikađ nisam razmišljao. Međutim, često mi se dešavao da kad završim čitanje neke knjige ili se vratom iz pozorišta ili bioskopa ponese utisak da sam ustvari — izgubio vreme! Moderni pisci su sigurno izvrsni tehničari u kompoziciji svojih dela, vođeni dijalogom, opisivanjem atmosfere i ambijenta. Nažlost, njihova su dela često prazna, pošto nemaju onu osnovnu veliku ljudsku misao koja je tako tipična za klasičnu literaturu. Zbog toga ta velika dela i ostaju uvek na repertoaru pozorišta ili u programu izdavačkih kuća, dok ova moderna vrlo često bivaju obeležena karakterom brze prolaznosti.

Naročito me čudi što izvesni pisci



— NIJE ĆUDO STO JE VASA LITE RATURA DOSADNA KAD SE NE UGLEDATE NA OVU DOBRU KNJIŽEVNOST! (Karikatura A. Klasse)

serviraju svoje stvari publici sa osnovnim ciljem da gotovo ništa ne kažu i ostavljaju čitaoca ili posmatrača u dilemi. Da li je to izraz našeg doba ili je nešto drugo u pitanju?... interesarovanje čitalaca za savremenu književnost, a uzimajući obzir i da opisuje neka zbiranja oko nas, nešto što daje sliku jednog doba, u određenom okviru i ambijentu. A savremena literatura nije dosadna, niti može uopšte biti reči o tome. Moj je utisak da čitaoci prosti gutaju savremenu literaturu, bila ona domaća ili strana.

ALEKSANDAR PETROVIC,  
pravnik

Sve zavisi od kvaliteta i od problematike koja je obradena u savremenoj literaturi. Materija je, dakle, presudna

Nikom slučaju se ne bi moglo

dozadno. I — ne sme biti do-

najdosadnije su mi anekte.

NADA LUKIC,  
student

Pošto je i pitanje dosadno, ne bih

mogao da odgovorim ništa duhovito.

Od čitave savremene književnosti,

ne delove poeme. »Prestolje« pruža nov materijal kombinovan sa već poznatim i nastavlja delo definisanja. »Čovek počinje da oseća egzaltaciju koja će, posredstvom Beatriče, odneti pesnika u visine njegovog Rajaa.

Svoj članak Hol završava citatom iz »Kantosa« kada Tiresija obaveštava Odiseja: »Vraticeš se uprkos zlobnog Neptuna prekrečnici mora izgubivši sve drugeve«, kao i mišljenjem da je u ovom svetu ukus za poeziju postao retkost — tako da je i Paund završio svoju veliku poemu u amfiteatru bez slušalaca.

B. A. P.

EVERGREEN REVIEW

Voren Tolman, predavač engleskog jezika na Univerzitetu Britanske Kolumbije u Vankuveru, objavljuje u poslednjem broju američkog časopisa »Evergreen Review« duži članak o uticaju pisca »bitnika« Džeka Keruaka na savremenu američku književnost i njegov značaj u poređenju sa stalnim savremenim piscima u toj zemlji. Tolman opširno objašnjava sam pojам »bitnika«, njihov poreklo i odnos prema društvu u kome žive. Tako on kaže: »Kod pisaca »bitnika« srećemo uvek shvatjanje, razumljivo i često pojmovljivo, da mi živimo, ukoliko taj uopšte činimo, u nečemu što pretstavlja ruševine naše civilizacije. Svršetkom Drugog svetskog rata i eksplozijom atomskih bomba 1945. godine, samo su dva grada zaista bila zbrisana sa lica zemlje, ali se u književnom smislu to dogodilo svim gradovima na svetu. I zato je ono što naše oči vide manje stvarno nego ono što nam naša svest dočarava kao ruševine. Naša svest zna da je jedini razuman način za ulazak u moderan grad, način pisca »bitnika« Gregori Korsoa, koji savetuje pristup u grad »sa dva konfera puna očajanja«. Shvatjanje da su gradovi koji žive u našoj svetskoj uništeni, jedna je od polaznih tačaka »Bit« pokreta.

U tim uništenim gradovima svesti, ima i preživelih. To su oni koji nisu imali ništa da izgube, t. j. »bitnici«. Oni predstavljaju posebnu grupu sastavljenu od diskriminiranih crnaca, delikvenata i beznadžnih robova. Rešenje za bitnika, za prokaženog, koji je dobar deo svog ega i odbacio, nije povratak po milosti društva — jer se društvo zavetovalo na nemilosrdnu pretpostavku da su samo određeni ljudi braća jedan drugom — nego posredstvom trenutka postojanja. Trenutak po-

Nastavak na 9 strani

## IZLOG ČASOPISA

### ARTS Lettres Spectacles

ne skraćujući i ne ublažavajući ništa.

Tako će najzad, posle sto osamdeset godina od kako su napisani, memoari Kazanove ugledati sveta onako kako ih je sam pisac zamislio. A to delo — zna se — pored svoje zanimljivosti ima i veliku istorisku vrednost, jer najpotpunije i najvernije iznosi duh i sliku Osamnaestog veka.

N. T.

NDL  
NEUE DEUTSCHE LITERATUR

Druži broj ovogodišnjeg istočno-berlinskog časopisa »Neue Deutsche Literatur«, skreće pažnju referatom dr. Ernst Sumahera »Književnost u veku nauke«, održanom na sastanku Pen centra za Istočnu i Zapadnu Nemačku.

Autor referata polazi od zaključka da savremeni pisac ne može da stvara dela trajnije vrednosti ukoliko nije upoznat sa tajnama društvenih i prirodnih nauka. Tu svoju tezu razrađjuje analizirajući Brehtov komad »Život Galileja«, koji mu istovremeno služi da načine i pitanje nauke u književnosti i nauke za književnost. Pisac se, u uvodu, oslanja i na francuskom. Ma koliko da su ovi memoari dobro prošli, oni su doneli mnogo neprijatnosti izdavaču Brokhauzu. Slobodounski i frivolni Osamnaesti vek, u čijem duhu su pisani ovi memoari, bio je već davno prošao, a Devetnaesti vek sa svojim obzirkama, buržoaskim moralom, pa i verskim stigmatama, bio je u velikoj opreci sa ovim delom.

Zato je stari Brokhauz, sit mnogo bogobrnih napada zbog te knjige, originalni rukopis memoara zatvorio u svoj trezor i ostavio svi potomci amanet da taj rukopis više ne diraju, i niko, osim najbližih članova porodice, čitavši sto dva deset godina nije ga više video.

Godine 1943 nije trebalo mnogo da ti memoari nikad više ne izidu na свето dana. Savezničko bombardovanje Lajpciga uništelo je gotovo čitavu izdavačku kuću Brokhauza. Tri puna dana gorela je zgrada čuvenog izdavača. Kad su se, docnije, raščišćavale ruševine, zapaženo je da je jedan deo podruma ostao nedirnut. Ono što je bilo sačuvano u njemu, odneto je u Vizbaden i bačeno na jedno nedovoljno zaštićeno mesto. Docnije, sve to je ponovo pregledano, i ono što je vredelo izdvojeno je u dvanaest sanduka. Nedavno, posle petnaest godina, pregledan je ponovo i taj ostatak i u njemu nadjeni originalni memoari Kazanove. Današnji izdavači kuće Brokhauz, pošto Lajpcig pripada Istočnoj Nemačkoj, obnovili su svoj rad u Vizbaden, u Zapadnoj Nemačkoj, i čim su ponovo otpočeli sa izdavačkim radom doneli su odluku da nasuprot želji staroga izdavača Brokhauza, objave integralne memoare Kazanove.

Godine 1943 nije trebalo mnogo da ti memoari nikad više ne izidu na светo dana. Savezničko bombardovanje Lajpciga uništelo je gotovo čitavu izdavačku kuću Brokhauza. Tri puna dana gorela je zgrada čuvenog izdavača. Kad su se, docnije, raščišćavale ruševine, zapaženo je da je jedan deo podruma ostao nedirnut. Ono što je bilo sačuvano u njemu, odneto je u Vizbaden i bačeno na jedno nedovoljno zaštićeno mesto. Docnije, sve to je ponovo pregledano, i ono što je vredelo izdvojeno je u dvanaest sanduka. Nedavno, posle petnaest godina, pregledan je ponovo i taj ostatak i u njemu nadjeni originalni memoari Kazanove. Današnji izdavači kuće Brokhauz, pošto Lajpcig pripada Istočnoj Nemačkoj, obnovili su svoj rad u Vizbaden, u Zapadnoj Nemačkoj, i čim su ponovo otpočeli sa izdavačkim radom doneli su odluku da nasuprot želji staroga izdavača Brokhauza, objave integralne memoare Kazanove.

naučnika. Nas, dakle, zabavlja scensko prikazivanje društvenih zbiljiva. Iz toga izvodimo zaključak da književnost ispunjava svoju prvočitnu funkciju, tj. da zavavlja, same onda da tretira teme našeg vremena, vremena nauke, a problemi literature moraju da su istovetni sa problemima nauke, jer odnos društva i nauke danas predstavlja značajan problem. Uživamo i u tome što se učimo shvatjanju komplikovanih društvenih zbiljiva. A takvo uživanje, takvu razonodu, mogu da nam pruže samo oni umetnici koji su do tančina upućeni u nauku, u misao svoga veka. I još jedno pitanje: da li stvarnost može da se prikaže kroz literaturu i samo pomoći literaturu? Opet nauku prizivamo u pomoći, jer je upravo ona razotkrila dimenzije stvarnosti. I tako čovek trazi utocište u vocationi i otkriva tajne kosmosa svoje sopstvene egzistencije. I tek u veku nauke, literaturi je pružena mogućnost da čoveku prikaže njegovo postojanje i svet u kome živi i da ga time zabavi.

Taj zadatak ona može da ispunи ako se služi saznanjima nauke, i ako se pri opisivanju svega toga oslanja na estetske metode, koji počivaju na naučnim principima. Zar Apolo više ne privlači ljudе, pita se na kraju svoga referata Sumaher. Da, ali njegovu čulnost je potrebna sublimacija kroz Minervin duh. A to će ga očišćenje podmladiti, iako ovim stoljećem vlada Minerva.

P. Z.

The New York Times Book Review

Anri Per, profesor francuskog jezika na Jelskom univerzitetu i autor brojnih knjiga i članaka o savremenom francuskom književnosti, objavljuje u poslednjem broju sredinom za stvaranje, jer nema prošlosti, jer je kosmopolitizam karakteristika američkog pogleda na svet u literaturi, prve kritike Paunda bile su ili milostive ili neznačajne a pune poštovanja. U Engleskoj se može učiti sve samo ne poštovanje i pored toga što je »Paund pesnik koji je, hiljadu puta više no iko drugi, ostvario modernu poeziju na engleskom jeziku«. Hol smatra da je Paund zaslužniji od Eliota koji je razvio argumentovao Paundove poglede tako da su u njih poverivali profesori i kritičari. »Ako Paund nije najbolji zanatlija on je čovek koji je pronašao alat.

Od svih tih savremenih francuskih dramaturga, ne isključujući ni super-skriba naših dana Zana Anuja, Sartr je najznačajniji. Po putu Didroa, sa kojim se od početka na sceni je prototip tih

čitalaca za savremenu književnost, a uživo u modernom okviru i ambijentu. A savremena literatura nije dosadna, niti može uopšte biti reči o tome. Moj je utisak da čitaoci prosti gutaju savremenu literaturu, bila ona domaća ili strana

# Sarajanova drama u Beču

Krajem februara Beč je doživeo pozorni strakciju koja je privukla veliki broj ne samo pozorišnih stručnjaka i kritičara iz čitavog sveta, već i reporterne senzacionalističkih listova: prvo izvođenje novog scenskog dela američkog pisca Vilijama Sarajana »Lili Dafon ili Pariska komedija« na daskama Akademiteatra, depandance Burgteatra. Tek kasnije komad će biti prikazan i na engleskom jeziku, verovatno na Brodveju.

Na velikoj konferenciji za štampu u fociju Burgteatra 52-godišnji Jeremen je Ameriku, autor 25 knjiga proze, 13 drama i više filmskih scenarija, odgovarao je na brojna, delimično i indiskretna pitanja i to na veoma ležeran, orientalno-američki način. »Pišem za novac«, prostođušno je rekao i obrazložio novinarima svoje muke s američkim poreznim. Zadužen je do guše, zato radije živi u Parizu, »gde je život jutnjiv i pliće drame i scenarija, kojima će da isplati poreske dugove. »Ona će se vratiti u Ameriku, bez domovine čovek ne može dugo živeti. U planu ima seriju komedija na temu »Amerikanac u inozemstvu; komedije će nazivati po gradu u kome se njegov američki junak upliće u avanturę: Pariska komedija, Bečka komedija, Londonška komedija, Moskovska komedija, Australijska komedija... Još ovog proleća latice se zanimljivog eksperimenta: u londonskom Rojet-teatru prikazuje dramu koja zasad nema teksta. Počeće samo s osnovnom idejom (čovek koji hoće da postane skakač u vis, podiže letiću sve više, ali se niskovo ne može odlučiti na skok, »tipično ljudske tragedije«) i tek za vreme proba napisće reči, inspirisane scenom, gumećima i situacijom.

Prestavu »Pariske komedije« u Akademiteatru bila je za prisutnog autora veliki uspeh i povod za ovacije, ali je sam do izazvalo više razočaranja nego odusvilenja. Komediju će doduše rado postaviti svaki pozorišni direktor, ne samo s željom da autoru pomogne da izide iz potreskih

Slavko FRAS

## PANORAMA

## Jugoslovenski slikar u Tunisu

Jugoslovenski akademski slikar Branislav Mirković, koji već više meseci boravi u Tunisu, izložio je u Umetničkoj galeriji u gradu Tunisu nekoliko svojih slika.

Pored toga, Mirković je napravio portrete tuniskog pretdstnika republike Habiba Bourguiba i članove njegove porodice.

Tuniski listovi »Le Petit Matin«, »Depeche Tunisienne« i »La Presse« od novembra prošle i 27. februara ove godine pohvalno se izražavaju o Mirkovićevim radovima, ističući da se portreti arapskih likova odlikuju izražajnošću, snagom i specijalnom tehnikom.

Mirkovićeva delatnost pozdravljenja je takođe i kao jedna manifestacija jugoslovensko-tuniske kulturne saradnje. (M. K.)

## Posthumana ispovest Erola Flina



### Rekordna cena za jednu umetničku sliku

U najvećoj trgovackoj kući za prodaju umetničkih predmeta na svetu, poznatoj firmi »Sotbie«, izvršena je nedavno licitacija koja je u stanju da dešava zaplanjujuće. Licitaciji su bile izložene slike čuvenih majstora. Najveću cenu je dobita Rubensova slika »Tri mudraca sa istokom« koja je prodata nepoznatom kupcu za 275 hiljada funti, ili oko 700 miliona dinara, što je dosada najskupije platena slika u istoriji. Odmah posle nje, po ceni, došla je Sezanova slika »Dečak u crvenom prsluku«, koja je posle dvočasovne licitacije dobitila 220 hiljada funti, ili oko pola milijarde dinara. Najveći deo ovih slika odlazi iz Londona u Ameriku.

### Ballet bez muzike

Poznati američki baletski koreograf Hoze Limon, koji je gostovao i u našoj zemlji, spremi sa svojom trupom od prvih baleta, u kom će muzika samo na početku činu opisati gledaču događaje u baletu, koje će zatim izvesti igrači nemotnosti. Inspiraciju za ovaj balet Hoze Limon je dobio iz čuvenog pozorišta senki, koje je nekada bilo popularno u dalekistočnim zemljama. I ovom baletu će neke scene biti igранe iza providnog zastora, kako bi se dočarao iluzionistički utisak senki i vazdušnog treperenja.

### Kriminalni romani na Južnom Polu

Među mnogim naučnicima, koji se nalaze u bazama na Antarktiku, najpopularniji način ubijanja dosada je čitanje kriminalnih romanova. Zanimljivo je da na »belom kontinentu« postoji jedna dobro opremljena biblioteka, iz koje se pomoću aviona snabdevaju čitoceli, udaljeni jedni od drugih po više hiljada kilometara. Biblioteka ima međunarodni značaj jer su ovih dana njeni članovi postali i naučnici i sovjetski i japanskih baza.

A. K.

Poznati filmski glumac Erol Flin, čija je iznenadna smrt izazvala različite komentare, napisao je poslednjih dana svog života neku vrstu ispovesti o sebi i o svetu u kome je živeo. Na jedan iskreni, kako su ga razvali kritičari »boljih« krugova, bezbožan način, Flin je opisao svoj život i izneo pogled na mnoge moralne i društvene istine našeg vremena. Možda je malo poznata njegova knjiga da je Flin i ranije bio zapažen kao pisac kraćih pripovedaka, od kojih su neke objavljene u časopisima kakav je, recimo, »Lajk«. Materijala za svoju ispovest Flin je imao dosta, jer je provodio prilično buran život avanturiste kakve je ikove tumačio i na bioskopskom platnu. Od lovaca bivša na ostrivima Južnog Mora, trgovca belim robljem i učesnika na Spanskom građanskom ratu, do jed-

## PRIČA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

Zlatko  
TOMIĆ

# NIZAK KROV

Stajao sam pred vratima i nisam htio ući. Ništa me na svijetu ne bi prisililo da pokucam. Da su vrata bila otvorena, možda bih usao, ali ovako nikada. Veće strahote od zatvorenih vrata ne osjećam nikada; stojeci pred vratima postao sam bijednik; njihova šutnja učinila je moje blće tužnim i mrskim samome sebi. Pogledah ih bolje; bijahu obrasla u travu. Ali to se nije moglo lako primijetiti i ja cijelim svojim tijelom stadio pred njih, da to ne bi bilo opazio. Dugo sam tako stajao. Imao sam razloga; od tog otkrića bilo mi je lakše. Zato sam se mogao žrtvovati. Bilo mi je lakše, iako mi je bilo žao što je tako moralio biti. Koliko sam puta ramije osluškivao iz daljine kako vrata cijele kad ih otvaram. Rijetko su ih otvarali, ali kad su ih otvorili, to se čulo. Nikad ih, nitko nije podmazio.

Stajao sam bez glasa pred njima. Nikačvam posebnim znakom nisam upozoravao da sam tu. Moj stas, moja sjena, moja visina, bili su dokaz moje prisutnosti i želje da uđem, želje koju nikač nisam mogao neskranno izraziti, jer bi neskranno nauđila mojoj ljestepi i osjećaju sigurnosti mojeg postojanja. Ipaš sam bio bijedan. Zašto su me privukla vrata? Zar mi nije bio dovoljan prazan, širok prostor kako mi je uvijek prije bio? Nisam ničega imao, bio sam bos, gola su mi bila ramena i ruke, a po dlakavom trbuhi lijepio mi se mraz. Mnogo puta činilo mi se da ne postojim. Ali zar me je to činilo nesrećnim? Ne, to je olakšavalo moj položaj. Tko ne postoji, ne mora se ni produžavati, a briga za produžetak mučna je i umanjuje postojanje i onolikou koliko ga tko ima. Tko je sam, cijelovit je. Nitko me nije pozivao, a sam nisam htio ući.

Dok su se oni u kući zabavljali, ja sam lutao prirodom. U poljima je bilo lijepog korova. Oduvijek sam volio korov. U njemu mi je bilo dobro. Moje misli rasle su u korovu, u njemu sam sa-

moći poslužiti u njegove niske svrhe, inače otkud bih ja, samotnik, mogao biti ovam primljen? Očito, netko mi je htio zlo, netko je namjeravao oduzeti, ukraсти mi nešto.

I tako sam vidi, da ču ipak morati unutra. Počeh unaprijed tražiti opravdanje za sramotu koju ču tim činom morati pretrputi. Kuća je, čini mi se, s vremenom na vrijeme morala nekoga propustiti. Hrana joj je bila potrebna da ne propadne. Kad bi kuća propala, što bi tada počeli njeni stanovnici, koji su se ovdjeli od rada i kretanja po stalom svijetu, ti ukućani koji žive mirno u kući i nisu gladni kao što sam bio uvijek ja (a da to medutim ipak nije smetalo mojoj streci) čini se da sam sada ja treba biti nova žrtva. Radi čega sam pristajao na to da poslužim u podsvrhe jedne nepoznate sile? Zar je moja čestitost bila nužda nečijeg života, spas od njegove gadosti u kojoj sam zato morao propasti ja?

Tek što sam usao, nadoh se na zemlji, oboren silnim udarcem. Napola izgubili svijest; kad sam došao k sebi, pokušau ustanoviti što je bilo. Pao sam na zemlju kao drvo. Izgleda da sam udario glavom o strop. Cudno. Kako mi se to moglo dogoditi?

Od toga dana neprekidno idem od zida do zida i razmišljam: kuda li sam ja to zapao? Nikako nisam mogao shvatiti duh kuće. Nisam razumjevao ništa od onog što se tu dogodalo. Nisam nikako u potpunosti mogao razabrati kako ta kuća ustvari unutra izgleda, koga sve tu ima i što se zapravo tu radi. Najgorje je bilo to, da sam počeo gubiti svijest i o samome sebi. Pognuo sam se, kao da sam ostario za mnogo godina. Ruke su mi se stale tresuti. Glas me ostavlja. Nestao mi je osjećaj vlastite visine. Ogledala nije nigdje bilo i ja nisam znao imam li svoje nekadašnje lice. Shutio nasam ramje, da je u toj kući stanovao toliko stanovnika. Najveći dio njih bio je opakog izgleda; kad sam ih malo bolje pogledao, vidio sam da imaju kratke usi, oštре zube i dugacak rep. Oni su se neprekidno



ILUSTRACIJA D. STOJANOVIĆA-SIPA

njanje, gledajući u jasno nebo nad sobom i ptice koje liječe njegovim plavnetilom. Kad sam zašao u korov visok, gust, nitko me u njemu nije vidiо; vjetar ga je talasao, šuštao su njegove vlati, trlo se kvržičasto sjemenje, disao sam duboko, ležeći u zelenilu, živeći s kukicama koje moj miris nisu smatrali stranim, nego su ulazili u moje haljine, cijelivali moje čelo. Slušao sam sunčanje njihovih nogu i struganje njihovih krioca i činilo mi se da sam i ja kukac omamljen zemljom, travom i čistim vjetrom koji je živio u tom drevlju svijetu jednostavnoj i jak.

Iz daljine sam gledao kuću, koja je u onoj osam varala vid. Nisam znala da li je to bila jedina kuća na svijetu; možda je još gdje postojala kakva, ali ja nikad druge nisam vidiо. Ovu sam kuću smatrala savršenom.

Cinilo se kao da mi o njoj ovisi život. Zar nisam drugačije mogao zamisliti budućnost? Ja sam sâm bio krijev: Zasto nisam obišao svijet da vidim ima li još gdje kakva kuća? Možda bih se tada razočarao i ustanovio da su sve kuće iste. Dakako, u koliko je još koja kuća u svijetu postojala. Meni je u poljima bilo dobro. Hranio sam travom svoj duh, glavu mi je grijalo sunce i hladio vjetar, moje misli bijahu uzarene i istinete poput neba u kojem su se rađale, a moja čuvstva stečena od zemlje, njezine vlage i mirne plodnosti.

I sad sam ja, slobodna zvijer, htio da uđem u kavez. Zašto? Zar me je toliko namučila moja sloboda? Sad sam ja, koji nije nikad mislio da će stići do praga kuće, stajao pred njenim vratima. Bio sam svijestan svoje slabosti. Ali svatko na svoj način izabera svoju smrt. Zašto bih se ja razlikovao od drugih? I mene je pozvao zalkon. Vrata će se otvoriti i ja ću ući u kuću da se izbjegam.

Jednog dana ipak sam usao. Vrata su se otvorila predamnom i zatvorila za mojim ledima. Uopće ne znam kako je došlo do toga da su me primijetili. Zar sam mogao koga iz te kuće zanijati, ja, koji sam odrađao u korovu? Ja, koji sam živio od hoda pod čistim nebom, od ležanja u travi i na pješčanoj obali nad kojom lete svjetlaci, od iskrnog samotnog života u ljubavi i istini prirode, od govora s davećem, cvjećem, životinjama i vodom. Bilo je to žalosno, ali ja sam postao uočljiv iz kuće. Nije li to bilo preramo? Nisam li još bio prepun vlastitog života, a da bih usao mijesati ga s drugim? Zar nisam mogao hodati tu godinama a da me nitko ne vidi? Mora da je ipak bilo nečeg lošeg u meni, kad sam bio zapažen kroz prozore kuće. Netko je valjda mislio da će

užurbano kretati sobama; nisam shvaćao smisao njihove žurbe i njihovih ciljeva. Da li su oni izgradili tu kuću ili je ona postojala i prije njihovog dolaska? Naočak nisam to mogao sazнатi. Stadoh se jednog dana bolje ogledavati i tad primjetiti da ja nisam jedino bespredmetno lice u toj kući. Mislio sam da će mi biti dobro u kući, ali ja se tu nisam mogao snaci. Ukućani su neprekidno trčali, iz rupe u rupu. Njima je bilo jako dobro. Nisam znao jesu li oni tvoi gospodari, ali vidio sam da prevladavaju; primjetio sam samo da su jako ružni. Nisam to još ničim pokazivao, jer sam ih se bojao, a nisam stigao uočiti sve njihove slabosti. Kao što rekoh, stao sam se ogledavati i vidjeh, da tu imao još ponekog. U toj hladnoj, mracojnoj kući, u kojoj prvi prvi dan ne vidješ ničeg osim zidova i prljavštine po podovima, nadoh još neki život, koji ne privlačio svojom ljepotom i neobičnošću. Ta bića bila su malobrojna, jedva primjetljiva, prozirna, ili skrivena u sjeni, smotrana u paučinu, ali sasvim drugačija od ovih gnijusnih niskoglavaca, šiljate, opake glave, koji se neprekidno okolo motaju da bi ispravno svojih kretanja postigli neku svrhu i privukli pažnju svojeg kralja, koji ih je vjerovatno gledao iz kakve rupe, i ušukali svijet u kojem žive, stekli svoju cijenu, ne samo svojom bestidnom slovodom nego i ružnjim, opasnim izgledom u kojem nisam htio sumnjati. Malobrojna bića, kojima sam se poželio diviti, po nečem velika, veoma tužna, bila su prezrena od ovih stvorova gaudnih, ali punih nemilosrdne, zle snage, koja uvijek ispunjava slabijeg i ružnjeg.

Vidio sam pouzdano da mi se tu spremi zlo i da ga već trpm. Ali bilo je nešto glupo u meni; kad god pomislim o svojim gospodarima da su gaudi, bijedni i zli, tad mi se učini da sam i ja takav.

Očito sam nezahvalan. Toliko sam želio ući u kuću. Sada sam tu ja, koji prije nisam upoznao ništa bolje od pustog korova, a, gde, kako sam nezadovoljan. Ipak nisam mogao shvatiti čemu su zapravo pozvan ovamo? Cemu ja tu koristim? Sva tumačenja koja sam ranije stvorio, ne odgovaraju više. Živim u neprekidnoj zburjenosti.

Oni su hladni, nijemi, užvišeni koliko i zli i ja više put pomislim: ne, to su neka začarana bića. Bojim ih se. Kako da im se suprotstavim? Oni me mogu uništiti bez ijedne riječi. Da li su oni takvi samo prema mojoj vrsti koja izumire, ili su odista takvi, prema svima i svemu, prema sebi; da li su oni i u stvarnosti takvi ili samo u mojim očima, koje ne vide dobro, jer u njima još uvijek živijo korov, pjesak, i nebo? Ne znam.

I ne vidim načina kako da se spasim.

## IZLOG ČASOPISA

Nastavak sa 8 strane staje za prokaženog ostrvo, njegova barikada i tvrđava. Izgublji život u društvu nastavljanju, odbačen i kastriran, on ga ponovo nalazi u trenutku postojanja. »Bitnik« ima svoj jezik, svoje pojmove i pogled, koji pristaju samo čoveku što živi od trenutka do trenutka, od događaja do događaja. On zna da se obećana zemlja zove »Sada« i da druge nema, kako lepo primećuje Norman Majler, u svom sugestivnom eseju o jeziku bitnika »Bell cranc«.

Taj jezik su morali da usvoje i

»bitnici« pisci. Iz života prokaženih, oborenog na gomilu dubreta, ponika su značenja reči koja je jezik prihvati, prešli na prokaženu stranu i počeli da pišu u ritmu džeza na mraku podzemlja, koji je pad u zoru onog dana 1945 godine kada se atomska bomba spustila nad Hirošimom. To je jezik i Džeka Keruaka, jezik licačnosti njegovih romana, pun znakova uživka, pregrši razbacane interpunkcije i onomatopeje preobraćene u reči sa posebnim značenjem. Kroz pisanje bez plana, daleko od svakog pravila,

prožeto religijom »bitnika«, nekom vrstom američke verzije Zen Budizma, i uz bi-bop ritam džezište Carlija Parkera, Keruak i njegovi poklonici pokušavaju da sagledaju svjetlost novoga dana. Oni u tome nisu uspeli, ali je Keruak pokazao svojim knjigama da se izvorni jezik džeza može transponovati u roman, bez ozbiljnijih gubitaka u svojoj spontanoj i imaginativnoj slobodi koja ga je stvorila.

Iako je Keruakova umetnost ograničena, — kaže dalje Tolman.

— ja sam uveden da je njen ton bliži američkom semenu nego kod

